

Miroslav Vaněk,
Lenka Krátká, editoři

**PŘÍBĚHY
(NE)OBYČEJNÝCH PROFESÍ**

Česká společnost
v období tzv. normalizace
a transformace

ORÁLNÍ HISTORIE A SOUDOBÉ DĚJINY

KAROLINUM

Příběhy neobyčejných profesí

Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace

prof. PaedDr. et Mgr. Miroslav Vaněk, Ph.D.

Mgr. et Mgr. Lenka Krátká, eds.,

a kolektiv autorů

Recenzovali:

doc. PhDr. Bohumil Jiroušek, Dr.

PhDr. Pavel Urbášek

Autoři:

Hana Bortlová-Vondráková, Jiří Hlaváček, Pavel Mücke,

Miroslav Vaněk, Lenka Krátká, Radek Diestler, Přemysl Houda,

Martin Franc, Petra Schindler-Wisten, Lukáš Valeš

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum

Redakce Lenka Ščerbaničová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2014

© Miroslav Vaněk, Lenka Krátká (eds.), a kolektiv autorů, 2014

Kniha vyšla díky podpoře Grantové agentury České republiky:

grant č. P410/11/1352 Česká společnost v období tzv. normalizace

a transformace: životopisná vyprávění.

ISBN 978-80-246-2813-4

ISBN 978-80-246-2828-8 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2014

<http://www.cupress.cuni.cz>

OBSAH

- Úvod, aneb proč nás stále zajímají životní příběhy
Miroslav Vaněk, Lenka Krátká 7
- „Co jste, hasiči, co jste dělali...“
Proměny a konstanty jedné profese
Hana Bortlová-Vondráková 19
- „Copak je to za vojáka...“
aneb Malá sonda do života příslušníků Československé (lidové) armády
po roce 1968
 Jiří Hlaváček 73
- Jménem zákona!
Malé zamyšlení nad životními příběhy příslušníků policejních sborů
Pavel Mücke 123
- „Jak jsme budovali socialismus a potom kapitalismus, tak jste to myslel?“
Profesní osudy hospodářských elit v době
tzv. normalizace a na počátku transformace
Miroslav Vaněk 179
- Z Prahy až na konec světa
Životní pouť pracovníků zahraničního obchodu
Lenka Krátká 231
- Pro pár špinavejch zlatáků, pro falešnou slávu
Proměny managementu české populární hudby
ve druhé polovině 20. století
Radek Diestler 273

Chránit si své tužky a štětce Proměny podmínek života a práce lidí, kteří se věnují výtvarnému umění <i>Lenka Krátká</i>	319
Socialistické pohostinství: ideál veřejného stravování zdevastován praxí... <i>Přemysl Houda</i>	353
O ženách za pultem <i>Martin Franc</i>	381
Pozor vizita! Sonda do života zdravotních sester v období tzv. normalizace a transformace <i>Petra Schindler-Wisten</i>	419
Životní příběhy českých zemědělců v éře komunistického režimu a ekonomické a společenské transformace <i>Lukáš Valeš</i>	461
Bibliografie a použité prameny	511
Résumé: Why we are still interested in life stories	537
Seznam použitých fotografií	543

ÚVOD, ANEB PROČ NÁS STÁLE ZAJÍMAJÍ ŽIVOTNÍ PŘÍBĚHY

Miroslav Vaněk, Lenka Krátká

Předkládaná kolektivní monografie volně navazuje na zatím poslední publikaci z dílny Centra orální historie Ústavu pro soudobé dějiny *Obyčejní lidé... ?!*¹ Po pěti letech, bohatší o nové zkušenosti a především o mnoho nových rozhovorů, se tým Centra orální historie vrací a prostřednictvím studií deseti autorů a autorek nabízí jakési „volné pokračování“ životních příběhů „obyčejných lidí“. Tuto návaznost a obsahovou spřízněnost naznačuje i podobný titul: *Příběhy (ne)obyčejných profesí*.

Stejně jako v *Obyčejných lidech* dáváme i v současných studiích prostor především těm profesním skupinám, které nepatřily k hlavním figurám historické šachové partie (za jaké jsou považováni zejména představitelé moci či naopak opozice, disentu). Jednotlivce tvořící širší kolektivy totiž nelze jednoduše označit za pouhé komparsisty nebo pěšáky přihlížející velké dějinné bitvě. Nejde totiž o bitvu samotnou, ale o to, jak se linie rozličných figur formovaly dávno před partií, a také o to, jak se šachovnice a lidé (pěšáci i silné figury) proměnili, když bylo „po zápase“. Jak se zachovali vítězové? Jak poražení? (nemáme teď, na rozdíl od knihy *Vítězové? Poražení?*², na mysli velké „vítěze“ a velké „poražené“, ale jen ty „obyčejné“). Kdo z nich, když se „prach usadil“, pokračoval dál po své před lety započaté cestě? Kdo přešel do tábora vítězů a kdo se naopak ocitl, aniž by to čekal, mimo hru? A jak toto zápolení vnímali a vnímají ti, kteří se ani dříve, stejně jako dnes veřejného dění aktivně neúčastní? To jsou základní otázky, jež si stále klademe.

1 Miroslav Vaněk (ed.): *Obyčejní lidé?! Pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha, Academia 2009.

2 Miroslav Vaněk – Pavel Urbášek (eds.): *Vítězové? Poražení? Politické elity a disent v období tzv. normalizace: Životopisná vyprávění*. Praha, Prostor 2005.

Jsmo si vědomi toho, že dějiny vedle objektivní snahy (re)konstruovat minulost tak, „jak se odehrála“, mají také svůj aktuální rozměr. Od nejstarších dob plní historie také poslání stmelovat určité kolektivy (například národy či společnosti) a dodávat historické argumenty pro uznání (či naopak zpochybnění) legitimacy států a politických uskupení doby současné i minulé. Pro tento aspekt používají společenské a humanitní vědy celou řadu termínů, od permanentního „vyrovnávání se s minulostí“ přes „politiku paměti a dějin“ až po „dějnotvornou paměť“ či „paměťtvořné dějiny“. Zvláště při studiu soudobých dějin, které jsou ze své podstaty mimo jiné vnímány také jako „dějiny žijících svědků“ a „epocha dobových aktérů“, je tento aspekt „živých a žhavých“ debat o nedávné minulosti více než patrný.

Letošní výročí dá jistě příležitost a prostor mnoha zamyšlením a rozličným interpretacím toho, co se před čtvrtstoletím onoho památného 17. listopadu roku 1989 vlastně stalo. Co se dělo v naší společnosti, že pohár trpělivosti s režimem, který zde měl panovat na „věky věků“, najednou přetekl? Zcela jistě nás při vzpomínání na sametovou revoluci čekají diskuse, „co by bylo, kdyby“. Zajímavé budou také polemiky týkající se nejen předpokladů převratných historických událostí, ale především žité přítomnosti v nabyté svobodě. Otázek jsou stovky. Ty zásadní mohou znít třeba takto: Jak jsme si podle některých s „vybojovanou“, podle jiných s „darovanou“ nebo „vysezenou“ svobodou poradili my sami? Jak nás doba minulá poučila? Na co jsme za posledních dvacet pět let hrdi a na co bychom raději zapomněli a čeho se pro příště vyvarovali? Odpovědi na tyto otázky se snaží přinášet publikované studie. Jsou tak více než pohledem na sametovou revoluci – jsou autorskou reflexí zkoumaných skupin v období posledních zhruba padesáti let rozdělených na dvě přibližně stejné poloviny. A dělicí linii příběhů představuje – což není nijak překvapivé – právě rok 1989.

Revoluce hlásá diskontinuitu velké historie; proniká i do malých historií a z toho pro jejich subjekty plyne hrozba stigmatizace. Narátoři a narátořky se dostávají pod společenský, ale pochopitelně i lidský tlak, aby se pokusili vyprávět svůj životní příběh jako určitou historii úspěchu. Včerejší selhání mohou být dnes jimi samotnými považována za nevěrejná (nezvěrejnitelná?) svědectví, a tak mnozí mlčí nebo mlží, naopak jiní i sebemenší odpor proti moci vynášejí s pompou jako trumfové eso. Někomu takové příběhy mohou připadat falešné, jiným dokonce protivné. Pro některé narátořky je naopak složité, aby sdělením svých – vnitřně pravdivých příběhů – o sobě nepodávali ob-

raz pověstné korouhvičky, která se otáčí vždy s větrem, nebo naopak dinosaura, tedy milovníka starých pořádků.

Domníváme se, že soudobé dějiny jako obor v posledních letech učinily příznivý obrat v akcentování výzkumu „obyčejných lidí“ nebo „obyčejných profesí“. V souladu s vyspělými historiografiemi se posouváme i v pochopení výzkumu dějin každodennosti. V poslední době je však stále patrnější, že pouhý schematicky černobílý příběh „totality“ s důsledně binárním pojetím reality (například „zlý režim“ versus „hodná“, protože „utlačovaná“ společnost; „propaganda“ a „represe“ versus „opozice“ a „odpor“ nebo dokonce „odboj“; „lež“ vs. „pravda“; „korupce“ vs. „morálka“; „komunisté“ vs. „nekomunisté“; „pachatelé“ vs. „oběti“) již není v důsledku charakteru proměn politických a sociálních konfliktů udržitelný. Navzdory víře v takřka samovolné prosazení západních hodnot a tržních mechanismů v postkomunistickém světě byla střední a východní Evropa během devadesátých let 20. století postižena doslova přívalem krizí a konfliktů všeho druhu. Brzký rozpad postsocialistického „pohádkového příběhu se šťastným koncem“, kdy Dobro zvítězilo a Zlo bylo potrestáno, si vyžádal korektivy i v bádání o soudobých dějinách. Dnes je více než zřejmé, že s odstupem času je třeba přistoupit k dějinám mnohem vyváženějším způsobem. Nejen proto, že nás dnes zajímají jiné otázky než před pětadvaceti lety. Ale i proto, že přicházejí otázky nové, doposud nepoložené, tudíž nezodpovězené (zejména ty spojené s období transformace).

Reflektujeme-li změny v historiografických přístupech, k nimž v posledních letech došlo, je dobré upozornit také na změny, které podstoupil autorský kolektiv. I to je informace pro projekty vycházející z metody orální historie relevantní: jak víme, tazatelé a tazatelky svou osobností, přístupem a dotazováním se pramen vzniklý rozhovorem chtě nechtě ovlivní. Co je tedy v našem týmu nového? Asi zůstává při starém, že jej tvoří pouze historici, ale je rozkročen i do jiných oborů, především antropologie a politologie. V platnosti je i regionální rozmanitost, která pomohla rozprostit výzkum do všech regionů Čech a Moravy. Od časů minulých se tým „omladil“ a mírně obměnil. Deseti autorkám a autorům je dnes průměrných 37 let (v průměru jim tedy v roce 1989 bylo dvanáct); v jejich práci se tak mísí pohled „historicko-pamětnický“ s přístupem vlastní polistopadovou pamětí nepoznamenaným. Tím nemáme na mysli, že by se vzájemně jakkoliv vylučovala „dvojrole“ pamětník-historik. I v tom je obor soudobých dějin stále specifický. V tomto projektu výzkum-

ný tým již nemusel obhajovat využití orální historie, ale pouze řešil, jak disciplínu lépe přizpůsobit daným tématům, jak lépe vést rozhovory a jak analyzovat získaná data v komparaci s dalšími relevantními prameny (zejména archivními, ale i prameny populární kultury) a v neposlední řadě jak dostát zásadám etiky. O tom všem jsou následující studie.

Jejich cílem není rozlišovat či označovat některé profese za neobyčejné a jiné za obyčejné – ve vzpomínkách těch, kdo se jednotlivým povoláním věnovali, budou v určitém ohledu tyto profese vždy neobyčejné. Stejně jako je neobyčejný a mnohotvárný život každého muže a každé ženy, ať již se o nich v knize píše, či nikoliv. Každá profese představuje určitý způsob, jak zabezpečit potřeby své, případně potřeby svých nejbližších. Ovšem v případě, že k možnosti vydělat si peníze na „slušné živobytí“ přibude ještě pocit naplnění či smysluplnosti práce, můžeme skutečně hovořit o profesích „neobyčejných“. Dlužno dodat, že drtivá většina těch, jejichž životní (a profesní) příběhy jsou v knize zastoupeny, měla to štěstí, že v tomto smyslu skutečně pracovala v neobyčejných profesích, byť by se jejich práce na první pohled mohla zdát obyčejná, jako třeba v případě prodavačky či zemědělce.

Při výběru studie, která bude uvozovat celou knihu, v dané souvislosti naše jednoznačná volba padla na skupinu hasičů. Nejen z toho důvodu, že je povolání hasiče spojeno s nebezpečím, tedy něčím atraktivním (pokud toto nebezpečí neohrožuje nás samé), ale i proto, že hasičská práce je také posláním (a může být i koníčkem). Postava hasiče tak v sobě spojuje hlavní atributy v podstatě všech ostatních profesních skupin, o nichž se v knize pojednává: kromě práce jako způsobu obživy u některých profesí převažuje pocit poslání (například u zdravotních sester), u jiných pocit, že činnost, která přináší obživu, je také koníčkem či zábavou (například u lidí výtvarných profesí).

Ale vraťme se k hasičům. **Hana Bortlová-Vondráková** se v textu, jehož název „Co jste, hasiči, co jste dělali...“ si vypůjčila z jedné české lidové písně, zabývá proměnami, kterými prošlo **hasičské povolání** v posledních 40–50 letech. Pozornost věnuje jak proměnám pracovní každodennosti, tak obecným tendencím určujícím výkon povolání v době tzv. normalizace a transformace (pracovním a platovým podmínkám, materiálnímu zázemí atd.). Zároveň se zamýšlí nad tím, jak příslušníky dané profesní skupiny vnímala tehdejší veřejnost. V neposlední řadě si klade otázku, jaký vliv na tuto silovou složku měly *normalizační* politické události a politika obecně. Odpovědi na tyto otázky nalezneme čtenář či čtenářka v textu. Zde možná uvedme hlavní

závěr autorky, že hasičská profese zůstává v podstatě stále stejná bez ohledu na politický či ekonomický systém, v jehož rámci je vykonávána – pomoc druhému, záchrana lidského života.

„Příběh o hasičích“ zároveň otevírá téma profesních zkušeností příslušníků tzv. silových složek, které kromě hasičů zastupují studie o armádě a policii. Text **Jiřího Hlaváčka** („Copak je to za vojáka“) přibližuje problematiku každodenního života **příslušníků Československé lidové armády** v období tzv. normalizace a transformace. Studie se zaměřuje zejména na tři hlavní tematické okruhy: klady a zápory vojenského povolání, roli politiky a ideologie v *normalizační* armádě a změny, k nimž došlo v armádě po roce 1989 v rámci procesu demokratizace ozbrojených sil. Z rozhovorů je patrné, že narátoři chápou vojenskou profesi v dvojí rovině jakési „základny“ a „nadstavby“. Na jedné straně představuje „voják“ běžné povolání, což znamená, že v kontextu vyprávění o každodenním životě má vojenská profese své typické klady i zápory, čímž se nijak neliší od jakéhokoliv jiného (civilního) zaměstnání. Na straně druhé je však vojenské povolání považováno za svým způsobem „elitní“ záležitost představující zvláštní druh poslání, jehož nezbytnou podmínkou je ochota bránit vlast, respektive obyvatele Československa (České republiky), před vnějším nepřítelem i za cenu vlastního života.

Pojednání o silových složkách uzavírá studie „Jménem zákona!“ **Pavla Mückeho**, v níž autor nabízí pohled na životní příběhy **příslušníků policejních sborů** předlistopadového a polistopadového období (Sbor národní bezpečnosti, Policie České republiky), a to na pozadí dobových událostí a procesů. Mezi klíčová interpretační témata jeho práce patří zejména zamyšlení nad problematikou paměti a vnímání jednotlivých generací, dále téma cesty dotyčných narátorů do řad policejních složek, nastínění specifik služby a konečně stěžejní otázka vztahu ke státu, veřejné sféře a politickému režimu.

Po skupině tzv. silových složek v pravém smyslu slova nabízíme v další části knihy čtenářům a čtenářkám skupinu „silových“ složek v přeneseném významu. Hovoříme zde o skupině manažerů, řečeno dnešním jazykem, tedy o profesích, jež s sebou nesou určitou moc (podle postavení ve služební hierarchii větší či menší). Dříve to byli lidé ve funkcích ředitel, generální ředitel, případně – o úroveň níže – náměstek. V knize jsou zastoupeni manažeři řídící podniky rozeseté napříč republikou, ale i manažeři a vedoucí pracovníci bývalých monopolních podniků zahraničního obchodu, kteří se snažili výrobky těch prvních manažerů (podniků, jež tito řídili) uplatnit na zahraničních trzích.

O první skupině, tedy **manažerech tuzemských podniků**, píše **Miroslav Vaněk** („Jak jsme budovali socialismus a potom kapitalismus, tak jste to myslel?“). Autor přibližuje mentalitu, chování a rozhodování předlistopadových hospodářských elit, které se po roce 1989 poměrně úspěšně transformovaly v manažery „západního střihu“ a nastupovaly do ekonomických pozic, tentokrát v podmínkách tržního hospodářství. Vedle postižení jednotlivých lidských osudů je při analýze a interpretaci životních příběhů této profesní skupiny pozornost věnována také profesionální dráze představitelů dřívější hospodářské moci. Zde především v souvislosti s akcentem na sdělované části příběhů o motivacích, které dovedly narátory do pozic ředitelů, a jejich odborná a politická „způsobilost“ pro výkon manažerské profese. Dále se autor soustřeďuje na vzpomínky vedoucích pracovníků a jejich tehdejší vztah s komunistickou stranou (v rámci závodu, okresu, kraje, státu), respektive jejich hodnocení způsobů řízení ekonomických subjektů v podmínkách státního socialismu. Studie zprostředkovává také názory politických elit na specifický typ československé přestavby v oblasti hospodářství konce osmdesátých let i na klikaté cesty a uplatnění (staro)nových manažerů v období ekonomické transformace.

O druhé skupině **manažerů**, o těch pracujících v podnicích **zahraničního obchodu**, píše **Lenka Krátká** ve studii „Z Prahy až na konec světa“ (název vystihuje jedno z hlavních „lákadel“ profese před rokem 1989, tedy možnost cestování). Problematika zaměstnání v této oblasti (skupina narátorů reprezentuje střední a vyšší management monopolních organizací zahraničního obchodu) je sledována v pomyslné časové ose – od odborného vzdělání narátorů přes jejich první zaměstnání v podniku zahraničního obchodu, pracovní pobyty v zahraničí a kariéerní postup až téměř do současnosti, zde s akcentem na možnosti uplatnění po roce 1989. Tematizována jsou i jistá privilegia spojená s prací v zahraničním obchodě před rokem 1989, především již zmíněná možnost cestovat, dále s cestováním spojené možnosti získat zahraniční měnu, opatřit si spotřební zboží, kosmetiku, oděvy (zboží v té době v Československu nedostatkové, tedy představující i určitou míru luxusu). V závěru studie je reflektováno období po roce 1989, kdy vzdělání a kvalifikace těchto mužů, ale i jejich zkušenosti z obchodů se zahraničím a kontakty, vytvářely dobré „startovní“ podmínky pro pomyslnou druhou část jejich profesního života, v níž všichni velmi dobře uspěli.

Zcela jinou oblast managementu zpracovává **Radek Diestler** – zabývá se proměnami **agentáže a managementu české populární hudby**

(„Pro pár špinavejch zlatáků, pro falešnou slávu“). Hlavní postavou textu je manažer, postava, jejíž existenci státně reglementovaný zprostředkovatelský systém v oblasti zábavné hudby nepřipouštěl, ale více či méně toleroval. Autor zkoumá vznik figury manažera a producenta, pokusy o vytvoření prvních produkčních týmů podobných těm, které fungovaly v angloamerické pop music. Dále se zaměřuje na úlohu hudebních klubů šedesátých let a roli jejich odchovanců v období uvolnění a vzniku krátce fungujících nestátních agentur na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Autor popisuje strategie používané v úsilí o zaštitění role manažera v *normalizační* pop music a různé podoby managementu v tomto období – od vůdců klanů soustředěných kolem špiček tehdejší populární hudby až po „pěšáky“ v hudebních klubech. V závěru sleduje proměnu české pop music a zejména její produkční a manažerské složky v prvních letech po roce 1989.

Oblast kultury, i když odlišného žánru, technik a často i úrovně dále zpracovává **Lenka Krátká**. Ve studii „Chránit si své tužky a štětce“ nabízí interpretaci životních příběhů mužů a žen **výtvarných profesí** (malířství, užitá grafika, fotografie, sochařství). Autorka ukazuje mechanismus institucionálních omezení výtvarné tvorby na straně jedné a osobní příběhy výtvarníků a výtvarnic na straně druhé. Snaží se najít odpověď na otázku, jak se před rokem 1989 dvě protichůdné tendence (potřeba svobody vs. potřeba kontroly ze strany vládnoucího režimu) promítaly v životech a tvorbě narátorů a narátorek, výtvarníků obecně. V závěru pak nabízí pohled na to, jak z hlediska své profese i svého života tyto kreativní osobnosti vnímají změny související s transformací společnosti po roce 1989. Jedním ze závěrů její interpretační práce o období transformace je zjištění, že (zjednodušeně řečeno) jeden druh omezení (institucionální, cenzurní před rokem 1989) nahrazuje dnes jiný druh omezení, a tím je trh, peníze.

Od „umění“ se pak posuneme k prostředí prozaičtějšímu – k prostorům českých hospod, a to v textu **Přemysla Houdy** „Socialistické pohostinství: ideál veřejného stravování zdevastován praxí“. V rámci zprostředkování příběhů „své“ profesní skupiny (lidé **pracující v pohostinství**) se autor podrobněji zabývá problémem feminizace oboru, okrádáním hostů i státu, konfliktem (zjevným i skrytým) mezi proklamovanou teorií a praxí socialistického pohostinství v čase tzv. normalizace v Československu. Dále se věnuje tématu dopadů přestavby (perestrojky) na svět socialistického stravování. Autor dochází k závěru, že na konci osmdesátých let nenaplněná vize socialistického stravování požrala sebe samu. I na veřejných místech představitelé moci

opakovane popírali původní ideál socialistického restaurátérství: vize stejné kvality služeb ve státěm pevně řízené restauraci byla – alespoň verbálně – zcela opuštěna. Po roce 1989, nejpozději v polovině let devadesátých, pak podle tvrzení narátorů pohostinství přestává být „výnosným podnikem“ a stalo se „obyčejnou“ a nikterak lákavou profesí.

Jednou z charakteristik českého pohostinství byla i skutečnost, že se jednalo o „svět žen“, v oboru pohostinství především žen v servisních, podřadných profesích. Autor tak otevírá pomyslnou část studií o tzv. ženských oborech, tedy těch, v nichž byla převaha zaměstnaných žen – vedle pohostinství jsou to zejména **prodavačky**. O tom, že i v tomto oboru pracovaly ženy především v nižších, servisních pozicích, ale i o jiných tématech ze života „Žen za pultem“ vypráví ve stejnojmenném příspěvku **Martin Franc**. Po úvodním načrtnutí širokého rozpětí profese a jejího sociálního zázemí autor analyzuje několik dílčích problémových okruhů. Prvním je již zmiňovaná silná feminizace oboru. Dále je zpracováno téma vztahů na pracovišti, a to jak ke kolegyním/kolegům, tak k nadřízeným. Zde se ukázaly četné třecí plochy s nadřízenými, které souvisely mimo jiné i se zapojením především části vedoucích pracovníků do systému šedé ekonomiky. Následující pasáže textu se věnují mimořádně důležité problematice vztahů prodavaček k zákazníkům. Sledována je například otázka, nakolik samotné prodavačky vnímaly napětí v obchodech (spojené s nedostatkovou ekonomikou) a do jaké míry plnily úlohu organizátorek konzumu. Pokud jde o dobu transformace, dramatické změny ve struktuře maloobchodu i ve způsobech prodeje, k nimž po listopadu 1989 došlo, se na postavení narátorek projeví jen částečně. Vzhledem ke svým zkušenostem a profesním kvalitám si sice většinou uhájily pracovní místo, i když propouštění bývalo skutečně masové, nedošlo však ke změně jejich statusu ze zaměstnance na zaměstnavatele.

Trojici „ženských“ studií završuje **Petra Schindler-Wisten** vyprávěním o **zdravotních sestřích**, pro něž si, podobně jako Jiří Hlaváček, vypůjčila název z dobového filmového díla – „Pozor vizita!“. Autorka se zajímá o to, jaké byly předpoklady pro vykonávání profese, jak se odvíjel každodenní profesní život zdravotních sester a jak toto povolání vnímala společnost. Tematizuje nevýhody profese (fyzická a psychická náročnost, nízké finanční ohodnocení, vysoká odpovědnost, noční směny či riziko infekce a nákazy), ale zamýšlí se i nad „lidským“ rozměrem tohoto povolání. V další části autorka reflektuje změny v práci zdravotní sestry, které nastaly s příchodem transformace. V obecné rovině pak dochází k závěru, že přes radikální změny, jež

se do zdravotnictví promítly s objevem nových medicínských poznatků a technickým pokrokem, je práce zdravotní sestry v základě stejná – péče o druhé, záchrana lidského života. Nejen v tom lze nalézt paralely mezi povoláním zdravotních sester a v úvodu zmiňovaných hasičů. Věříme, že vnímavý čtenář či čtenářka tyto (i jiné) paralely mezi jednotlivými profesními skupinami nepřehlédnou.

Na úplný závěr, jako pomyslný „návrat k půdě“ či „návrat ke kořenům“ je v knize zařazena studie „Životní příběhy českých **zemědělců**“ **Lukáše Valeše**. Autor se zde snaží nejen o zachycení osobních prožitků lidí pracujících v zemědělství, ale i o zmapování obecných tendencí vývoje českého zemědělství. To po druhé světové válce prošlo hned několika revolučními zvraty, jež lze shrnout do sousloví – ze soukromého do družstva a zase zpět. Studie se pomocí Rokkanovy teorie štěpných linií snaží rovněž o teoretické zdůvodnění napětí mezi městem a venkovem, které se plně projevilo jak v násilné kolektivizaci v padesátých letech, tak v nařízené (a nepovedené) transformaci českého agrárního sektoru po listopadu 1989. Pozornost je věnována i modernizaci českého venkova a zemědělství, především v sedmdesátých a osmdesátých letech, včetně vzniku řady zajímavých projektů, jež se vymykaly z běžného rámce socialistické ekonomiky. Zatímco období sedmdesátých a osmdesátých let je vnímáno jednoznačně kladně jako období velkého pokroku a zlepšování životní úrovně na české vesnici, období po roce 1989 je posuzováno přesně naopak. Reflektován je přitom nejen hluboký úpadek českého zemědělství, umrtvení jeho produkčních kapacit a rozvrácení dobře fungujících zemědělských družstev, ale také výrazné zhoršení mezilidských vztahů – obecně v české společnosti i konkrétně na českém venkově. V obecné rovině tyto závěry korespondují i s jinými našimi projekty; jsou však do určité míry ovlivněny skladbou narátorů: jednalo se často o vedoucí pracovníky-muže, kteří podávají svědectví (a subjektivní pohled) především o pozitivním rozvoji českého zemědělství v době předlistopadové.

A zde, „návratem k půdě“, příběhy (ne)obyčejných profesí končí. Zamyšlení nad nezpochybnitelnou životní zkušeností narátorů a narátorek však před nás klade i nové otázky a poukazuje na potřebu dalších pohledů – například těch, jež by reflektovaly názory příslušníků mladších generací, pracujících v dosud nepodchycených (nižších či vyšších) patrech pracovní-organizační hierarchie dané socio-profesní skupiny či lidí usdlých v regionech našimi výzkumy dosud nedotčených. Všechny studie, všechny rozhovory a jejich následná reflexe nás tak vybízejí k další badatelské práci.

... A JEŠTĚ STRUČNÁ METODOLOGICKÁ POZNÁMKA

Příspěvky prolíná reflexe již v titulu knihy zmiňovaných období tzv. normalizace a následně také transformace. Jak pojem „normalizace“, tak i „transformace“ mají dlouhou historicko-sémantickou anamnézu, do níž zejména posledních dvacet pět let svobodných teoreticko-metodologických diskusí i mezioborových bádání přispělo zcela zásadním dílem.³ Pokud jde o předkládanou monografii, ve zkratce lze vymezení těchto pojmů a v podstatě i badatelských konceptů, které jsou společné všem studiím, shrnout následovně. V respektu k dílům našich předchůdců a inspirování řadou děl kolegyní a kolegů z různých pracovišť v České republice i v zahraničí bychom se přidrželi zažitého pojmu „normalizace“ jako označení pro mnohovrstevnatě pojímané a zkoumané období ve vývoji československého státu a společnosti mezi lety 1968–1989.⁴ Pojem „transformace“ pak nás jako historičky, historiky a příznivce příbuzných směrů bádání (například antropologie či politologie) směřuje k pokusům mapovat nejnovější (a také „nejžhavější“) část soudobých dějin; na jedné straně rámcově ohraničené rokem 1989, na straně druhé bez jasnějšího vymezení, jdoucí doslova až „k prahu včerejšího dne“.

Tato dvě poměrně široká historická období jsou v rámci jednotlivých studií vnímána především optikou životních příběhů a vzpomínek příslušnic a příslušníků jednotlivých profesních skupin. V rámci projektu „Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace: životopisná vyprávění“,⁵ s jehož podporou předkládaná monografie vychází, bylo nahráno 150 rozhovorů. Budeme-li kalkulovat s průměrnou délkou interakce s jedním narátorem/narát-

3 O dějinách „periodizujících“ pojmů například tematické číslo časopisu *Soudobé dějiny*, roč. 16, č. 4 (2009), s podtitulem *Existoval v českých dějinách totalitarismus?*; nejnověji o dějinách pojmů v širším záběru též Lucie Storchová a kol.: *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha, Scriptorium 2014; z bibliografických přehledů například Věra Břeňová – Slavěna Rohlíková: *Bibliografie českých/československých dějin 1918–2004*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2005. Z historiografických pokusů zmapovat komplexněji polistopadové období například Adéla Gjuríčová – Michal Kopeček (eds.): *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha – Litomyšl, Paseka 2008.

4 Vzhledem k tomu, že tato dějinná „normalizace“ neznamenala návrat „k normálnímu“, ale spíše naopak, jsou koncepty v rámci textu uváděny kurzivou, případně s dovětkem tzv.

5 Podpořeno Grantovou agenturou ČR, číslo projektu P410/11/1352.

torkou 100 minut,⁶ jedná se o 15 000 minut (250 hodin) životopisných vyprávění. Za tento čas, za téměř dvě hodiny života, které nám při nahrávání věnovali, a za další čas, který s námi strávili „mimo záznam“, patří náš velký dík každé narátorce a každému narátorovi.

Stejně jako v předešlých projektech Centra orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, i v tomto případě byly rozhovory vedeny standardní metodou orální historie v typickém schématu: první rozhovor – životopisné vyprávění, druhý rozhovor – více tematicky zaměřený, reflektující jednotlivá badatelská témata.⁷ Přímé citace z rozhovorů byly v některých případech stylisticky a gramaticky upraveny tak, aby nebyl pozměněn jejich význam ani osobitost sdělení, zároveň však aby neztěžovaly srozumitelnost psaného textu (byly vynechány opakující se výrazy, vatová slova, nedokončené věty apod.).

Všechny rozhovory byly realizovány podle etického kodexu České asociace orální historie. V některých případech byli narátoři či narátorky anonymizováni (jsou uváděni jen iniciálami svých jmen); anonymizace byla buďto součástí dohody o poskytnutí osobních a citlivých údajů, případně jména na základě vlastního uvážení anonymizovali sami autoři či autorky studií tak, aby nedošlo k poškození dotyčného narátora či narátorky.

Orálněhistorické rozhovory však nejsou pramenem jediným – autorský tým se opírá o prameny archivní povahy, v některých případech i o dobový tisk či filmová a televizní díla. Vznikají tak barvitě „příběhy“ jednotlivých profesí, ukotvené v poměrně pevně pramenné základně.

6 Tento údaj je spíše podhodnocený; vzhledem ke skutečnosti, že v drtivé většině případů byly nahrány dva rozhovory o průměrné délce 60 minut (výjimkou ale nejsou ani tří- či čtyřhodinové rozhovory).

7 O metodě orální historie blíže Miroslav Vaněk – Pavel Mücke: *Třetí strana trojúhelníku*. Praha, Fakulta humanitních studií UK – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2011; Miroslav Vaněk – Pavel Mücke – Hana Pelikánová: *Naslouchat hlasům paměti*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2007.

„CO JSTE, HASIČI, CO JSTE DĚLALI...“

PROMĚNY A KONSTANTY JEDNÉ PROFESE¹

Hana Bortlová-Vondráková

Píše se rok 2000. Sedím na zahrádce před oknem. Najednou přetrhne ticho nedělního ospalého odpoledne pronikavý výkřik ‚hoří‘. Ihned odložím knížku a vyběhnu na ulici. Tam vidím, že se z nedalekého domu valí černý dým. Okamžitě zmáčknou červený knoflík na svých náramkových hodinkách, které slouží zároveň jako vysílačka. Červený knoflík zapíná automaticky stanici nouzové pomoci. Klidný hlas mě vyzývá, abych udal své jméno, čtverec, ve kterém jsem, a proč volám. Hlásím své jméno, polohu ohroženého místa a informuji o rozsahu požáru. Než stačím doběhnout k hořícímu domku, již nad ním krouží dvě helikoptéry. Z jedné vyskakují tři muži. Každý má na zádech malý raketový motorek, který umožňuje hladké přistání. Jsou oblečeni v lesklých hliníkových protipožárních oděvech, které jim dovolují přiblížit se do těsné blízkosti plamenů. Z druhé helikoptéry zatím spouští hadici, která má průměr asi 20 cm. A pak už následuje rychlý zásah. Muži odložili tryskové motorky, chopili se hadice a umístili ji do středu hořícího domku. Vysílačkou poslali zprávu do vrtulníku, zapnuli silná dmychadla a vehnali do hadice plyn, který byl nehořlavý a těžší vzduchu. Tento plyn v několika vteřinách naplnil všechny prostory domku, zabránil přístupu vzdušného kyslíku a požár za okamžik uhasil. Zatím se na místo požáru dostavilo výjezdové auto s odborníky a novými díly domku. Ohořelé části vyměnili a během krátké doby nebylo po požáru ani stopy. Helikoptéra zatáhla hadici, tři muži nasadili raketové motorky na záda a vznesli se ke své helikoptéře, která je odnesla zpět na základnu. Celá příhoda, která by ještě v roce 1980 znamenala veliké neštěstí, byla li-

1 Autorka děkuje všem profesionálním hasičům-narátorům, kteří se s ní podělili o svůj životní příběh. Zvláštní poděkování patří řediteli Hasičské záchranné služby Praha plk. Jaromíru Peškovi nejen za otevřené a živé vyprávění, ale také za poskytnutí kontaktů na další vypravěče.

kvidována tak rychle, že ani všichni lidé na ulici nezpozorovali, co se stalo. Vzal jsem si znova knížku a začel se do příběhu, který jsem před malou chvilkou opustil.²

ÚVOD

Příklady z různých částí světa vypovídají o tom, že hasiči jsou zkoumání zejména v souvislosti s tragickými událostmi, při kterých sehráli výraznou (záchranářskou) roli a které se později staly významnými historickými milníky, jako například útoky z 11. září 2001 v USA.³ U nás takovou událost do jisté míry představují povodně z přelomu tisíciletí (1997, 2002). Aktivní, viditelná a jasně definovatelná role hasičů v takových případech je silně atraktivní jak pro obrazovou a online žurnalistiku, tak i pro tradičnější publicistiku. Svědectví hasičských profesionálů je ovšem v podobných případech předem podrobena jisté selekci vycházející mimo jiné z čtenářské či divácké poptávky.⁴

V českém prostředí byla tato skupina širší veřejností tradičně vnímána spíše v souvislosti s vesnickými tancovačkami a nadměrnou konzumací alkoholu, mimo jiné pod vlivem Formanova filmu *Hoří, má panenko*. V posledních letech se pak hasiči obrazně řečeno přesunuli buď do „top ten“ žebříčků „nejvíce sexy mužských povolání“ pravidel-

-
- 2 Jaroslav Scháňko, ZDŠ Chlumeck nad Cidlinou. Třetí cena v kategorii Žáci 7. až 9. tříd. Výsledky celostátní výtvarné a literární soutěže uspořádané v rámci preventivně-výchovné činnosti s cílem zvýšit a zkvalitnit masově výchovnou práci mezi mládeží ze dne 6. února 1980. (Archiv bezpečnostních složek /ABS/, f. HSPO MV ČR, č. pr. 1658/87, bal. 3.)
 - 3 Například projekt *New York City Firefighters Oral History of 9/11* vzniklý z iniciativy města New York zahrnuje více než dvanáct tisíc stránek prepisů vyprávění 503 hasičů, záchranářů a technického zdravotnického personálu, kteří se podíleli na záchranných akcích. Všechny jsou zveřejněny v elektronické databázi *New York Times*. Vyprávění je přepsáno doslovně, bez redakčních úprav, je zachován hovorový jazyk. *The Sept. 11 Records*. [online] [2014-05-31]. [Http://graphics8.nytimes.com/packages/html/nyregion/20050812_WTC_GRAPHIC/met_WTC_histories_full_01.html](http://graphics8.nytimes.com/packages/html/nyregion/20050812_WTC_GRAPHIC/met_WTC_histories_full_01.html). Tématem se zabývá také nedávno publikovaná monografie o dějinách katastrof Mark Cave – Stephen M. Sloan (eds.): *Listening on the Edge: Oral History in the Aftermath of Crisis*. Oxford, Oxford University Press 2014.
 - 4 Jako příklad takto laděné publicistické práce z amerického prostředí viz například Dennis Smith: *Firefighters: Their Lives in Their Own Words*. New York, Broadway Books 2002.

ně zveřejňovaných na stránkách ženských časopisů,⁵ nebo rovnou na prkna pánských striptýzových podniků, kde „hasičské číslo“ (importované ze Spojených států i s uniformami) obvykle představuje zlatý hřeb večera.

Otázkou zůstává, co o této profesi a jejích proměnách v době nedávno minulé vlastně víme?

Zdá se, že hasiči jako výzkumné téma historiky příliš nepřitahuje. Třebaže se hasičská profese v našich zemích může pyšnit nezvykle dlouhou tradicí (první profesionální jednotka vznikla v roce 1853 v Praze), práce, která by v širším kontextu mapovala vývoj a proměny profese, pátrala po motivacích k pracovnímu zařazení v této oblasti nebo vůbec reflektovala postavení profesionálních hasičů ve společnosti, v českém prostředí dosud neexistuje.⁶ (Neprobádanost dějin našeho profesionálního hasičstva mimochodem kontrastuje se stavem u hasičů dobrovolných, jejichž představitelé si v minulých letech svoji historii zmapovali poměrně podrobně.) Archivní prameny, co do objemu nikoliv zanedbatelné a historikům již delší dobu dobře dostupné, dodnes zůstávají ve velké míře neprobádané. Pionýrský je i předkládaný pokus o sondu do života hasičů „z povolání“, který se z velké části opírá mimo jiné o výzkum vedený metodou orální historie.⁷

-
- 5 Namátkový průzkum českých online časopisů pro ženy dokládá, že podobné žebříčky jsou čtenářkám nabízeny několikrát do roka. (Přirozeně zde nediskutujeme způsob shromažďování a vyhodnocování „dat“, z nichž jsou tyto žebříčky sestavovány.): Jaká mužská povolání jsou sexy? In: *Magazín pro ženy*, 2. 3. 2011. [online] [2014-05-31]. [Http://www.prozeny.cz/magazin/21001-jaka-muzska-povolani-jsou-sexy](http://www.prozeny.cz/magazin/21001-jaka-muzska-povolani-jsou-sexy). Jací muži nás vzrušují? Nejčastěji chlapáci v uniformě. In: *Ona iDnes*, 24. 2. 2011. [online] [2014-05-31]. [Http://ona.idnes.cz/jaci-muzi-nas-vzrusuji-nejcasteji-chlapaci-v-uniforme-pfv-nasi-muzi.aspx?c=A110223_115032_nasi-muzi_job](http://ona.idnes.cz/jaci-muzi-nas-vzrusuji-nejcasteji-chlapaci-v-uniforme-pfv-nasi-muzi.aspx?c=A110223_115032_nasi-muzi_job). Profese, na které ulovíte mnoho žen, aneb které povolání je pro něžné pohlaví nejvíce sexy. In: *Mzone, magazín nejen pro muže*, 28. 2. 2012. [online] [2014-05-31]. [Http://www.mzone.cz/clanek/profese-na-ktere-ulovite-mnogo-zen-aneb-ktere-povolani-je-nejvice-sexy/](http://www.mzone.cz/clanek/profese-na-ktere-ulovite-mnogo-zen-aneb-ktere-povolani-je-nejvice-sexy/).
 - 6 Publikace *Stručná historie profesionální požární ochrany v českých zemích* z roku 2010 z pera Zoltána Szaszo (autor v hasičské profesi sám padesát let aktivně působil, z toho posledních deset let jako vedoucí kanceláře generálního ředitele HZS České republiky) sice detailně mapuje legislativně-strukturální, organizační a technologické proměny sektoru, nejedná se však o výzkum zasazený do širšího společenského kontextu sedmdesátých, osmdesátých či devadesátých let.
 - 7 Za možnou inspiraci, jakou cestou se při orálněhistorickém výzkumu českých a československých hasičů v druhé polovině 20. století ubírat, může posloužit šestisvazková série o dějinách newarských hasičů a hasičských zásahů jako součásti místních dějin. Neal Stoffers (ed.): *The Firehouse Fraternity: An Oral History of the Newark Fire*

Stať má za cíl představit takový přístup ke studiu vybrané skupiny, v němž významné historické milníky sice nejsou opomenuty, jsou však zkoumány spíše jako součást individuálních hasičských životů a jejich vzpomínek než jako velké dějinné momenty dokreslené jednotlivými vyprávěními. Text se snaží přiblížit hasiče jako vykonavatele profese ve dvou dobových kontextech: dává nahlédnout do každodenního života hasiče v sedmdesátých a osmdesátých letech, hledá odpověď na otázku, jaké výhody a nevýhody hasičský život v této době obnášel, a přibližuje proměny této profese po roce 1990. Studie se opírá o životopisná vyprávění příslušníků hasičské profese, jež vznikla v rámci výzkumu české společnosti v období tzv. normalizace a transformace a která jsou v taktu zaměřené práci nepostradatelným pramenem. Vyprávění obsahují cenné a často i velmi podrobné poznatky nejen o hasičině jako takové, ale také o přístupu této profesní skupiny k důležitým politickým a společenským událostem a tendencím. Text se opírá také o archivní dokumenty pocházející převážně z hlavního „hasičského“ fondu (HSPO MV ČSR – Hlavní správa požární ochrany Ministerstva vnitra ČSR, 1946–1989) v Archivu bezpečnostních složek v Kaničích u Brna.⁸

Studie je rozdělena do pěti částí. V úvodu je představena skupina narátorů; v další části je sledován vývoj profesionální požární ochrany od doby bezprostředně poválečné po léta *normalizační* a konečně i postkomunistická (polistopadová), včetně organizačně-strukturálních proměn (v míře únosné a relevantní pro zaměření studie). V hlavní části textu bude čtenář v jednotlivých tematických podkapitolách seznámen s vybranými dimenzemi povolání v době tzv. normalizace a (u většiny témat) vzápětí také se změnami, které do těchto dimenzí vneslo období transformace. Pozornost je věnována rovněž otázce, jak životy hasičů formovaly politické události a politika obecně (v době tzv. normalizace). V závěru nabízíme odpověď na otázku, jaké poloze svého pracovního života narátoři přisuzují největší význam.

Department. Newark, Springfield and Hunterdon Publishing 2007. Práce analyzuje zkušenosti a názory členů místního hasičského sboru působících v profesi od roku 1942 do dnešních dnů.

8 Zajímavé materiály k problematice hasičstva nalezneme také v Národním archivu ve fondech ÚV KSČ 1945–1989 [fondy Politbyro, Předsednictvo, Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ, Národní fronta a její organizace].

NARÁTOŘI

V rámci výzkumu bylo pořízeno 20 rozhovorů s jedenácti (výhradně mužskými) narátory.⁹ Hlavním kritériem výběru narátorů byl výkon hasičského povolání v době tzv. normalizace a setrvání v této profesi i v prvním transformačním desetiletí (1989–1999). Tomu odpovídá i věk narátorů – narodili se mezi lety 1943 a 1955 (s výjimkou jednoho narozeného s větším odstupem v roce 1962). Nelze tedy hovořit o výraznějších generačních rozdílech ve skupině. Významný životní mezník, jakým byl nástup ke sboru, tak nadpoloviční většina prožila v první polovině sedmdesátých let (pouze tři narátoři nastoupili k hasičům v první polovině let osmdesátých, jeden již v roce 1963 a jeden na přelomu let 1989/1990). Vzorek lze označit za homogenní také s ohledem na dosažené vzdělání: devět narátorů vystudovalo nějaký typ střední školy, dva školu vysokou. Pokud jde o pracovní zařazení, osm narátorů působilo u státní požární ochrany, tři byli zaměstnání jako závodní (podnikoví, „fabriční“) hasiči.

Počet narátorů sice není natolik reprezentativní, aby umožňoval zobecnění. Rovněž nelze předpokládat, že s poskytnutím rozhovoru souhlasili jedinci, kteří práci hasiče vykonávali neradi nebo pro které výkon povolání představoval období života, k němuž se nechtějí ve vzpomínkách vracet. Narátoři vyjadřovali spíše přesně opačné pocity.

Já tu práci měl hrozně rád a mám ji rád pořád, proto tam za nima chodím a proto jsem ochoten i k tomuhletomu vyprávění, protože bych chtěl, aby se o hasičích vědělo, že to nedělají jenom pro [...] že spousta lidí by tam chodila zadarmo, kdyby jim řekli – nemáme na vejplaty.¹⁰

9 Rozhovory se opíraly o klasický orálněhistorický formát: v prvním interview narátor volně vyprávěl svůj životní příběh, v druhém, polostrukturovaném, jsme se zaměřili na samotnou profesi, rodinu, vztah k veřejné sféře a politickým změnám, volný čas atd. Ve výzkumném vzorku zcela absentují ženy, což přirozeně souvisí s charakterem hasičské profese, tradičně mužské. Byť bychom jak dnes mezi zaměstnanci Hasičské záchranné služby České republiky, tak v řadách Sboru Požární ochrany v *normalizačním* dvacetiletí ženy jistě našli, nejedná se o vykonavatele hasičského povolání *stricto sensu* (tzv. příslušníky). Mimoto ani z řad zaměstnankyň se do výzkumného vzorku nepodařilo zařadit žádnou ženu, která by u sboru setrvala jak v období tzv. normalizace, tak i po roce 1989.

10 Ústav pro soudobé dějiny, Centrum orální historie (ÚSD, COH), sbírka Rozhovory. Rozhovor s Janem Havrdou (*1946, ve službě v letech 1963–2008) vedla Hana Bortlová, 28. 2. 2012.

Jsem si tu práci neobyčejně zamiloval a nedovedu si představit, že bych dělal něco jiného.¹¹

Byl jsem tam neskonale šťastnej. Byl jsem tam neskonale šťastnej a do smrti na to budu vzpomínat.¹²

Přesto se domníváme, že shromážděné životní příběhy umožňují nahlédnout do života příslušníků této profese a udělat si představu, jak se vztahovali k proměnám ve svém oboru a vůbec ve společnosti posledních čtyřiceti let. Možná že jejich vyprávění přispějí také ke korekci některých vžitých představ o vnímání *normalizačního* režimu i období proměn po roce 1990.

OD „POŽÁRNÍ BEZPEČNOSTI“ PŘES SBOR POŽÁRNÍ OCHRANY PO HASIČSKÝ ZÁCHRANNÝ SBOR ORGANIZAČNÍ A STRUKTURÁLNÍ PROMĚNY

Za první republiky existovaly hasičské jednotky z povolání jen v některých větších městech. V řadě československých měst a obcí zabezpečovalo požární ochranu převážně hasičstvo dobrovolné. Na konci druhé světové války působili hasiči z povolání pouze v Praze, Brně, Plzni, Kolíně, Pardubicích a Českých Budějovicích. Hned po skončení války vznikly profesionální hasičské jednotky (v této době nazývané „stráž požární bezpečnosti“) například v Hradci Králové, Liberci, Olomouci či Opavě (všude 1945), v roce 1950 v Teplicích. Od roku 1951 bylo hasičstvo z povolání zřizováno také v každé obci s více než 50 tisíci obyvatel.¹³

Po válce byla požární ochrana začleněna do působnosti Ministerstva vnitra (MV), kde – zjednodušeně řečeno – zůstala po celé sledované období, přičemž prošla poměrně krkolomnými a nutno říci že dodnes obtížně čitelnými organizačními změnami. Dlouho byla nejvyšším orgánem požární ochrany tzv. ústřední správa státního požárního dozoru. Jí podléhala krajská, okresní, městská a obvodní velitelství (později krajské „správy“, na ostatních úrovních „inspekce“). V čele

11 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Jaromírem Peškem (*1951, ve službě od 1972) vedla Hana Bortlová, 20. 7. 2011.

12 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Milanem Krchovem (*1944, ve službě 1990–2006) vedla Hana Bortlová, 30. 7. 2012.

13 Zoltán Szaszo: *Stručná historie profesionální požární ochrany v českých zemích*. Praha, Ministerstvo vnitra 2010, s. 46–57.

správ (a inspekci) stáli „náčelníci“. Výkonnými orgány požární ochrany byly veřejné požární útvary (VPÚ) a jejich příslušníci (samotní požárníci); požární ochranu ze zákona vykonávaly také dobrovolné jednotky a závodní požární útvary. Zároveň nad hasičstvem vykonávaly dohled všechny stupně národních výborů (místní, okresní a krajský), které disponovaly právem vydávat směrnice a pokyny pro příslušníky sboru. V praxi to fungovalo tak, že služebně (tj. ve věcech výcviku, zásahů atd.) spadaly požární útvary pod inspekce (či správy), ale hospodářsky pod příslušný národní výbor – ten zajišťoval kontrolu a údržbu hasičské výstroje a výzbroje, poplachového zařízení, zbrojnice, požárních vozidel, přidělování pohonných hmot atd. Rovněž za pohotovost, pracovní výkon, kázeň a morálně politickou výchovu pracovníků odpovídal velitel útvaru vždy příslušnému národnímu výboru.¹⁴ Ústřední správu státního požárního dozoru jako nejvyšší orgán státní požární ochrany později nahradila Hlavní správa požární ochrany (HSPO MV ČSR).¹⁵

Požární ochrana tedy nepředstavovala jednotný systém a existence dvou složek působila značný chaos v organizaci, financování i efektivnosti. Na přelomu padesátých a šedesátých let navíc přešlo množství funkcí a pravomocí na dobrovolnou organizaci Československý svaz požární ochrany (ČSPO) a orgány státní požární ochrany byly naopak co do kompetencí značně oslabeny. Spolupráce „profilů“ a „dobráků“ tak měla dosti vágní formu. Jasná dohoda o „racionální dělbě práce“, která by vymezovala kompetence a zodpovědnosti mezi státní profesionální požární ochranou a dobrovolnými sbory, po větší část zkoumaného období prakticky neexistovala.

Profesionální hasičstvo bylo strukturálně reorganizováno v roce 1985 zřízením Sboru požární ochrany.¹⁶ Konečně v roce 1995 byl Sbor požární ochrany přejmenován na Hasičský záchranný sbor České republiky (HZS ČR).

14 Národní archiv (NA), f. KSČ-ÚV-02/2, sv. 112, aj. 132/13. Návrh nové organizace požární ochrany v ČSR, příloha III: Zpráva o současném organizačním stavu požární ochrany v ČSR, ze dne 9. 8. 1956, s. 8–11. Srov. Zoltán Szaszo: *Stručná historie profesionální požární ochrany v českých zemích*, s. 62.

15 Organizační a strukturální proměny ve věcech požární ochrany byly v námi sledovaném období poměrně živelné a nepřehledné a není vyloučeno, že uvedený přehled je neúplný nebo nepřesný. Sami narátoři ve vyprávěních podotýkají, že se ve struktuře často nevyznali.

16 133/1985 Sb., o požární ochraně. In: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, ČNR 1918–1986*. [online] [2014-05-31]. [Http://www.psp.cz/eknih/1981c-nr/tisky/t0079_03.htm](http://www.psp.cz/eknih/1981c-nr/tisky/t0079_03.htm).

Od padesátých let se také ve větší míře zřizovaly (nebo rozšiřovaly již existující) závodní požární jednotky v „požárně nebezpečných“ závodech jako například ČKD, Spolana, TESLA, Benzina aj. Závodní požární jednotky řídilo dílem Ministerstvo vnitra, dílem resort, do jehož působnosti spadal konkrétní závod (ten také nesl část osobních a věcných nákladů).¹⁷ Bez souhlasu ředitele závodu nemohly tyto jednotky vyjet k požárům a haváriím mimo závod, což sice snižovalo jejich využití, zpravidla však k velkým požárům jezdily a s veřejnými požárními útvary dané lokality úzce spolupracovaly. Řídily se také stejným bojovým a výcvikovým řádem. Zřizování závodních požárních jednotek kulminovalo v polovině osmdesátých let, kdy jich v tehdejší Československu existovalo více než 150.¹⁸ Po roce 1990 se naopak spolu se zánikem řady podniků začal jejich počet snižovat (v současnosti existuje asi devadesát podnikových hasičských sborů).¹⁹

Z POŽÁRNÍKA (OPĚT) HASIČEM KONTEXTY A PODOBY HASIČSKÉ RUTINY V DOBĚ TZV. NORMALIZACE A TRANSFORMACE

V následujících kapitolách se pokusíme zrekonstruovat, jak vypadala pracovní každodennost *požárníků* či *hasičů*²⁰ ve sledovaných obdo-

17 NA, f. KSČ-ÚV-02/2, sv. 112, aj. 132/13. Návrh nové organizace požární ochrany v ČSR, příloha III: Zpráva o současném organizačním stavu požární ochrany v ČSR, ze dne 9. 8. 1956, s. 5. Srov. Zoltán Szaszo: *Stručná historie profesionální požární ochrany v českých zemích*, s. 44, 50–51.

18 Zoltán Szaszo: *Stručná historie profesionální požární ochrany v českých zemích*, s. 151.

19 Adresář Hasičských záchranných sborů podniků (HZSP), Asociace velitelů hasičských záchranných sborů podniků (AVHZSP). In: *Asociace velitelů hasičských záchranných sborů podniků*. [online] [2014-05-31]. [Http://www.avhzsp.cz/](http://www.avhzsp.cz/).

20 K terminologickému posunu od tradičního označení „hasič“ k poválečnému „požárníkovi“ došlo na sjezdu Československého svazu hasičstva (tj. dobrovolných hasičů) v březnu 1952, kdy byl pod vlivem ruštiny (пожарник – požárník) svaz přejmenován na svaz „požární ochrany“ a hasiči na „požárníky“. Toto pojmenování pak v běžné i úřední řeči přešlo také na členy sboru profesionálního. O přejmenování zpátky na „hasiče“ rozhodli členové téhož svazu svým usnesením v červnu 1990. (Zoltán Szaszo: *Stručná historie profesionální požární ochrany v českých zemích*, s. 158.) V tomto textu je označení volně zaměňováno, třebaže pro období tzv. normalizace častěji používáme slovo „požárník“, „požárnický“ a pro širší profesní kontext slovo „hasič“, „hasičský“.

bích. Ve shromážděných rozhovorech se jedná o určitý „šum na pozadí“, skrze který se však artikulují zajímavé poznatky.

HASIČ – POLOVIČNÍ VOJÁK?

Od padesátých let se výkon služby požárníka řídil zásadami platnými pro vojenské úvary; tyto zásady zůstávaly s jistými obměnami v platnosti i v námi zkoumaném období.²¹ Podřízeností služebnímu a disciplinárnímu řádu, povinností nosit stejnokroj, hodnotami, ale i částečným vyzbrojováním příslušníků²² získala profesionální hasičská služba určitý „polovojenský“ charakter. Třebaže výzkum v archivech naznačuje, že v šedesátých letech začal tento aspekt ustupovat, nutnost dodržovat u sboru disciplínu, režim a řád neoddiskutovatelně nadále představovala a dodnes představuje zásadní polohu povolání. Ta se v různých podobách odráží také ve všech shromážděných vyprávěních. Je zajímavé, že nejčastěji a „nejraději“ narátoři v tomto kontextu vzpomínají na vojenskou službu nebo na učňovská léta strávená na internátech, která – jak sami podtrhují – jim vstřípila zásady jednání a chování, jež pak u sboru uplatnili.

V podstatě musím děkovat tomu, co jsem se naučil na té vojně. [...] Jako i pro tu hasičinu naučilo mě to. Nějaký režim. Nějakou výchovu přece. Těm klukům mladým to trošku chybí, takový ten návyk. Já vždycky říkám, že demokracie na hasičárně končí u vchodových dveří, jo? Nemůže tady být demokracie.²³

No a to bylo internátní ubytování, za což jsem rád, že jsem to absolvoval, protože co se týče výchovy a kázně, jo, tam jsme museli mít komínky, prostě vedli nás k tomu, že pořádek, pořádek a pořádek. Jste tu pět dní, tak tu budete mít pořádek v této skříňce, hotovo. Pořádek budete mít na ubytovací místnosti, pořádek budete mít v ložním prádle, hotovo.²⁴

21 NA, f. KSČ-ÚV-02/2, sv. 112, aj. 132/13. Návrh nové organizace požární ochrany v ČSR, příloha III: Zpráva o současném organizačním stavu požární ochrany v ČSR, ze dne 9. 8. 1956, s. 2.

22 Vyzbrojování požárníků se praktikovalo zejména v padesátých letech za účelem nočních kontrol při žních. Szaszo uvádí, že bylo ukončeno v roce 1972. (Zoltán Szaszo: *Stručná historie profesionální požární ochrany v českých zemích*, s. 67.)

23 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Miroslavem Hlinkou (*1958, ve službě od 1981) vedli Dana Fürstová a Milan Středa, 28. 9. 2013.

24 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Antonínem Štěpánem (*1953, ve službě od 1976) vedla Pavlína Musilová, 27. 9. 2013.

Ze shromážděných vzpomínek se zdá, že podobně jako ve vojenském *milieu* také v hasičském prostředí panovaly specifické hierarchické vztahy, jejichž základní podobu představovala osa „bažant“ – „mazák“. Nově příchozí podstupovali různé „křty ohněm“ (někdy i doslovně). Téma „bažantích začátků“ rezonovalo ve vzpomínkách řady narátorů, často s poukazem na to, že v dnešní době se tento „rituál“ buď zcela opustil, nebo má jiné, jemnější formy. Zaznívá přitom jistá nostalgie.

Když jsem já nastoupil, tam byli pánové vesměs staršího ražení. Staré školy, co se týče hasičiny. Ti mě naučili dost. Jako ale tenkrát byla taky doba taková prostě, že kdybych to dneska zaved, tak už tu dávno nejsem. Nepadaly pohlavky nebo něco, ale bylo to takové, jo, no prostě uděláš to a šmytec, nebudu se s tebou bavit. A běž si stěžovat. Prostě a musel jsem udělat, nešlo říct ne. Prostě ne nějaké okolky nebo nějaké výmluvy.²⁵

Nově nastupující příslušník byl přijat mezi ostatní členy jednotky (útvary) až poté, co obstál ve vybraných situacích.

Prožil jsem si tam ty křty různé, jak se to u hasičů dělá, tak mě ozkoušeli. To najednou vás tlačí dopředu, kde víří plameny a čekají, kdy cuknete [...]. Takže se mi začaly chlupy na ruku takhle točit, a tak jsem cukl. A on řval dolů teda – tak to je slabčák. Až teda když viděl, že mám krátký rukávy, tak říká – ne, je to dobrý. Pak vylezete ven, naperou do vás plný proud vody a zelenej háček a člověk je přijat.²⁶

„Křest“ mohl mít i jinou, méně drsnou podobu: nastoupivšímu požárníkovi byly například přidělovány „nehasičské“ či „podřadné“ úkoly; přičemž všichni narátoři, kteří toto téma otevřeli, zpětně vyjadřují spokojenost z poctivě „vyslouženého“ postupu.

První tři neděle jsem neznal nic jiného, než myl hadice. Mi tam přivezli, já nevím, 20 hadic, dali mi koště, a teď jsem prostě jel bendžem a už jsem musel prostě to. A to nebyla jako nějaká šikana. To se mnou šel a dělal to se mnou starej hasič. Prostě začal jsem od začátku. A když už jsem toho začínal mít plný zuby, tak mi dali svačiny. Takže jsem jezdil pro svačiny. S vozejkem hezky a už se jezdilo. Dobrý, to člověk bral.²⁷

25 Tamtéž.

26 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Jiřím Horáčkem (*1949, ve službě v letech 1974–2009) vedla Hana Bortlová, 16. 8. 2011.

27 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Jiřím X. (*1962, ve službě od 1985) vedl Pavel Mücke, 29. 6. 2011.

TROCHA SPORTU A DVA DNY VOLNA MOTIVACE PRO VÝKON HASIČSKÉHO POVOLÁNÍ

Romantika, jo, doslova a do písmene, jsem se viděl s hadicí, zapadající slunce, jak zachraňuju Prahu.²⁸

Pakliže romantické představy o povolání hasiče, jak uvádí jeden z narátorů, jistě u některých jedinců sehrály nikoliv bezvýznamnou roli, dříve či později byly nutně korigovány a na jejich místo nastoupily jiné, pragmatictější důvody, proč „se dát k hasičům“.

Výkon služby v třísměnném provozu (tzn. 24 hodin služby a 48 hodin volna), jak se používá i dnes, byl u hasičů zaveden v roce 1950. Do té doby hasiči sloužili čtyřřadvacetihodinové služby, po nichž následovalo 24 hodin volna.²⁹ Třebaže tato změna způsobila podstatné snížení už tak velmi nízkých platů a následkem toho značnou fluktuaci zaměstnanců, byl to právě třísměnný provoz, který narátoři v rozhovorech nejčastěji zmiňovali jako jednu z hlavních motivací pro vstup k hasičům. Turnusový systém totiž umožňoval využít dva dny volna nejen na odpočinek a vlastní záliby, ale poskytoval dostatek prostoru i pro soustavnější a časově náročnější činnosti, od chalupaření po shánění materiálu na stavby, nákupy, pochůzky po úřadech apod. Zdá se, že tyto výhody často vyvážily i chabé finanční ohodnocení.

Tam nebyly žádný zvláštní peníze, ale ten turnusovej systém 24 hodin, 48 hodin volno, to bylo pro lidi, který třeba stavěli barák nebo prostě potřebovali volnej čas, tak to byla obrovská výhoda.³⁰

Výhodu třísměnného provozu akcentovali i ženatí narátoři s rodinami. Zaměstnání matek malých dětí na plný úvazek bylo v tehdejší společnosti běžnou normou.³¹ A tak skutečnost, že pracovní rytmus

28 Tamtéž.

29 Zoltán Szaszo: *Stručná historie profesionální požární ochrany v českých zemích*, s. 46, 68.

30 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Bohumilem Hruškou (*1952, ve službě od 1981) vedla Hana Bortlová, 27. 9. 2012.

31 Blíže k problematice například Květa Jechová: Postavení žen v Československu v období normalizace. In: Oldřich Tůma – Tomáš Vilímek (eds.): *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2012, s. 176–246. Květa Jechová: Matky a děti, chtěné i nechtěné. In: Oldřich Tůma – Tomáš Vilímek (eds.): *Opozice a společnost po roce 1948*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2009, s. 54–55.

mužům umožňoval podílet se na péči a výchově dětí, hrál v řadě rodin významnou roli.

Tomu jsem byl rád, že právě s těma dětma, že jsem u nich byl, když byly malé. Že jsem si je užil, že třeba nešly do školky, byl se mnou ten starší nebo potom ten mladší nebo oba dva, jako v týdnu, když manželka byla v práci. Tak to bylo výhoda.³²

Když žena chodila do práce a já měl dva dny volno, tak třeba když marodili kluci, tak jsem je hlídal a jezdil jsem s nimi po doktorech.³³

Ve vzpomínkách na důvody, které vedly narátory k rozhodnutí stát se hasičem, se ve vyprávění opakovaně objevil i motiv sportu, příklonu ke sportu a sportovnímu vyžití. Řada narátorů se sportu nebo sportům v mládí intenzivně věnovala (nezřídka i vrcholově). Jelikož sportování tvořilo oficiální součást pracovní doby (tzv. fyzická příprava), lze předpokládat a v rozhovorech se takový předpoklad u mnohých narátorů potvrzuje, že to byl právě tento rozměr povolání, ruku v ruce s jeho fyzičností, fyzickou náročností, který sportovně založené muže přitahoval. (Jistý význam je nutné připsat i Mezinárodní soutěži požárních družstev, která se v roce 1973 konala v Brně. V následujících letech požární sport v Československu značně zpopularněl.)

Tak jsem se tam teda šel zeptat. A teď jsem zjistil, že tam mám známý kluky, s kterejma jsem hrál fotbal třeba, zase přes ten sport jsme se znali. [...] Já, Pavle, čau, ty vole, ty jsi hasič, to já ani nevím. – A co ty tady děláš? – No já sháním práci. – No tak pojď k nám, ne? Tady sporty, všechno. Prostě jsem tomu přišel brzo na chuť a jako hlavně kvůli tomu sportu, protože my jsme tam vlastně hráli hokej, hráli jsme tam fotbal, že jo, všechny ty podnikovky, požární sport.³⁴

Část mladých mužů k hasičině jistě přivedla také určitá bezradnost, podobně jako jejich předchůdce: v době tzv. normalizace u hasičů sloužilo ještě stále značné množství mužů narozených v letech první

32 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Jaromírem Peškem (*1951, ve službě od 1972) vedla Hana Bortlová, 7. 11. 2011.

33 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Janem Rázem (*1955, ve službě 1974–2006) vedl Pavel Mücke, 29. 7. 2011.

34 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Bohumilem Hruškou (*1952, ve službě od 1981) vedla Hana Bortlová, 27. 9. 2012.

republiky, kteří ke sboru nastoupili v době protektorátu, aby se vyhnuli tzv. totálnímu nasazení,³⁵ další početně velkou skupinu představovali muži, kteří před rokem 1948 provozovali řemeslo a po znárodnění se ocitli bez práce. Podle odhadu narátora, jenž nastoupil k pražskému požárnímu útvaru v první polovině šedesátých let, polovinu zaměstnanců v té době představovali příslušníci nejrůznějších řemesel.

Tam byli holiči, ševci, krejčí, obchodní příručí, kožešníci. Dokonce většina stanic měla svoje krejčovské dílny, kde se přešívaly uniformy a ošetřovaly a látalý a takový. Truhlářské dílny měly, těch truhlářů tady bylo taky řada.³⁶

Studium archivních materiálů napovídá, že tento stav přetrvával i v prvním *normalizačním* desetiletí, kdy v Praze příslušníci různých řemesel tvořili většinu požárníků nad 50 let.

Prostřednictvím shromážděných rozhovorů lze (s jistou dávkou spekulace) dospět ještě k další hypotéze: hasičské povolání přitahovalo hloubavé a přemýšlivé jedince, často studující mladé muže, kteří si po roce 1968 v *normalizační* společnosti možná připadali poněkud ztraceni a hledali smysl v profesi, která by nebyla pod drobnohledem společnosti a režimu a zároveň by byla užitečná. Mezi narátory se totiž (pro někoho možná překvapivě) vyskytuje ne jeden případ „zběhlého“ studenta se vztahem k literatuře, vážné hudbě, výtvarnému umění či filmu (několik narátorů se ostatně dodnes aktivně věnuje hudbě, zpěvu nebo fotografii).

Začal jsem studovat medicínu, kterou jsem teda nedostudoval, vyhodili mě na anatomii, tak jsem pak dělal řadu takových těch, jak se nám to líbilo u Hrabala třeba, jak to popisoval, takových těch krátkodobých dělnických povolání, dělal jsem valčíře na Kladně v hutích, to jako pod vlivem toho Hrabala, a dělal jsem bratra na psychiatrii v Bohnicích a kopáče u archeologů a ošetřovatele v zoologické zahradě.³⁷

Jistá dimenze „volnosti“ nebo touha po volnosti, která je implicitně obsažena v předchozí výpovědi, se artikuluje ve vyprávěních i na jiných místech a interpretačně ji nemůžeme opomenout. Touha po

35 Zoltán Szaszo: *Stručná historie profesionální požární ochrany v českých zemích*, s. 43.

36 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Janem Havrdou (*1946, ve službě v letech 1963–2008) vedla Hana Bortlová, 28. 2. 2012.

37 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Albinem Novákem (*1951, ve službě od 1978) vedla Hana Bortlová, 11. 4. 2012.

„volnosti“, kterou snad lze číst také jako touhu po „svobodné volbě“, sice může vyznívat poněkud paradoxně s ohledem na zmiňovaný „polovojenský“ charakter povolání, zdá se však, že tato dimenze hrála v rozhodování narátorů významnou roli.

Protože já jsem totiž... moje životní krédo bylo, že nikdy prostě nena-
stoupím do fabriky, nikdy prostě, abych měl píchačku, buch, zavřela se za
mnou brána a osm hodin někde hákoval na páse nebo prostě někde zavře-
nej v kanceláři, tak to prostě ne, ne. To jsem nikdy nechtěl, já jsem chtěl
mít pořád volnej život.³⁸

U jiného narátora potřeba „volnosti“ převládla i nad finanční jis-
totou: zatímco jako injektážník při stavbě pražského metra měsíčně
vydělával 3000–3500 Kčs, k požárnímu útvaru nastupoval za 1400 Kčs
měsíčně. Skupina, ve které pracoval, totiž přecházela na stavbu tajné-
ho krytu a občan svázaný s takovou stavbou měl prakticky nulovou
šanci vycestovat jako turista na Západ.

A to jsem věděl, že nechci, že chci cestovat. Ve skutečnosti jsem toho zas
až tak mnoho nenacestoval, ale bral jsem to jako velké omezení, které jsem
nechtěl podstoupit. Takže to já jsem věděl, že nechci. A tak jsem opustil to
povolání a taky mě lákala ta pracovní doba, líbily se mi ty dva dny volna,
vždycky mi připadalo přima pracovat delší dobu najednou a pak mít delší
dobu volno, že se nemusí každý den chodit do práce.³⁹

„TÍM JSEM BYL PŘIJAT“ PRACOVNÍ A PLATOVÉ PODMÍNKY

Výše citovaný příběh bývalého dobře placeného horníka, který se
stal špatně placeným požárním, nás přivádí k dalšímu důležitému
aspektu zkoumané profese a života jejich příslušníků, a tím je otázka
pracovních podmínek.

Na hasiče z povolání se vztahovaly pracovní a platové poměry
státních zaměstnanců. Vedle základního platu měli sice nárok na

38 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Bohumilem Hruškou (*1952, ve službě
od 1981) vedla Hana Bortlová, 27. 9. 2012.

39 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Albínem Novákem (*1951, ve službě od
1978) vedla Hana Bortlová, 11. 4. 2012 a 26. 6. 2012.

různé příplatky a odměny (rizikové příplatky, hodnostní příplatky, výkonostní odměny za vzorný výkon služby, jednorázové odměny, odměna za práci přes čas atd.), ve srovnání s jinými odvětvími národního hospodářství se však jejich platy i tak pohybovaly dlouhodobě pod průměrem. To způsobovalo jednak značnou fluktuaci zaměstnanců („To byl průchodák. Tam nebyly žádné peníze.“⁴⁰), jednak existenci dalších (druhých, třetích) zaměstnání. Třebaže podle předpisů vydaných Ministerstvem vnitra v padesátých letech, které více méně zůstávaly v platnosti i pro námi zkoumané období tzv. normalizace, hasič z povolání nesměl „až na výjimky“ vykonávat vedlejší pracovní činnost.⁴¹ Jak uvidíme dále, tyto výjimky představovaly spíš pravidlo.

Zatímco průměrný plat v civilním sektoru národního hospodářství v roce 1965 činil 1453 Kčs,⁴² u požárníků se pohyboval v rozmezí 1200 Kčs (pozice „výkonný požárník“ – tj. běžný zásahový hasič) až 1800 Kčs u pracovníků na inspekci (tj. vyšší, *de facto* úřednická pozice, pro jejíž příslušníky hasičská hantýrka používá označení „inkoust“ nebo „suchý hasič“).⁴³ Platový rozdíl mezi zaměstnanci požární ochrany a zaměstnanci v jiných sektorech národního hospodářství se v sedmdesátých letech nadále zvyšoval: pakliže v roce 1975 se průměrný základní plat pražského požárníka pohyboval kolem 1600 Kčs (v celostátním průměru si běžný požárník vydělal ještě asi o stokrátu méně),⁴⁴ průměrná mzda v ČSSR dosahovala už 2313 Kčs.⁴⁵

40 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Bohumilem Hruškou (*1952, ve službě od 1981) vedla Hana Bortlová, 27. 9. 2012.

41 Vyhláška MV č. 206/1951 Ú. l. o pracovních a platových poměrech příslušníků veřejných požárních sborů z povolání. Srov. též Zákon č. 35/1953 Sb., o státním požárním dozoru a požární ochraně.

42 *Fakta o sociální situaci v České republice*. Praha, Český statistický úřad 1997, s. 240. Cituje Lenka Kalinová: *Konec nadějí a velká očekávání. K dějinám české společnosti 1969–1993*. Praha, Academia 2012, s. 164.

43 NA, f. KSČ-ÚV-02/1, sv. 121–122, aj.128/1. Informace o plnění usnesení předsednictva ÚV KSČ z 9. 11. 1965 k stavu požární ochrany a jejího nového uspořádání. Příloha ke Zprávě o stavu požární ochrany a návrh jejího nového uspořádání ze dne 29. 10. 1965, s. 4.

44 Starší požárník 1889 Kčs, velitel družstva 2059 Kčs, velitel čety 2320 Kčs, velitel směny 2704 Kčs, zástupce velitele 3375 Kčs. (Archiv bezpečnostních složek /ABS/, f. HSP0 1946–1989, č. pr. 1239/82, bal. 1. Platová inventura příslušníků VPÚ za prosinec 1975 – jednorázové šetření.)

45 *Fakta o sociální situaci v České republice*. Praha, Český statistický úřad 1997, s. 240. Srov. též ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Janem Rázem (*1955, ve službě 1974–2006) vedl Pavel Mücke, 29. 7. 2011.

Podprůměrné platové ohodnocení řešili požárníci již zmiňovaným druhým (a v řadě případů i třetím či čtvrtým) zaměstnáním. Jednalo se o natolik rozšířenou praxi, že ve vyprávěních nikdo necítil potřebu komentovat, že právní předpisy to nedovolovaly. Titíž narátoři, které na hasičském povolání původně nejvíce lákaly dva dny volna, byli poté, co založili rodinu, nuceni najít si druhé zaměstnání.

Takže stejně jsem nakonec, stejně chodil každý den do práce, protože jako rodinu tím nešlo uživit. Takže vlastně vždycky jsme měli nějakou práci ještě navíc. Chodili jsme do divadel na asistence, dělali jsme stěhováky, tak jsem chodil se skříňmi a piány po schodech a takové. Takže člověk musel stejně pracovat pořád.⁴⁶

Zmíněné „asistence“ představovaly patrně nejčastější způsob příjmu, který byl navíc jediný plně legální.⁴⁷ Jednalo se o požární asistenční službu při společenských akcích (nejčastěji v divadlech, na výstavách), kterou mohli vykonávat i tzv. suší hasiči s patřičným vyškolením. Práce spočívala v kontrole objektu před představením, v prověření přístupu k hydrantům a umístění hasičích přístrojů, v případě ohňových efektů na jevišti pak požárníci byli povinni dohlížet na podmínky, za jakých se efekty prováděly. Šlo o vcelku oblíbené druhé zaměstnání, které ve větších městech vykonávala naprostá většina požárníků. Skýtalo několik výhod, od možnosti kulturního vyžití,⁴⁸ které se vztahovalo i na rodinné příslušníky, až po nadstandardní přístup na některé akce.

Nastupoval jsem ještě o 25 korun míň [než na předešlém pracovišti ve Výzkumném ústavu pozemních staveb] a žena mi řekla – hele, dělej si, co chceš. Já povídám – budeme chodit do divadel. A mám dojem, že tohle jí trochu zlomilo.⁴⁹

46 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Albínem Novákem (*1951, ve službě od 1978) vedla Hana Bortlová, 11. 4. 2012.

47 ABS, f. HSPO MV ČR, č. pr. 2025–2052/91, bal. 17. Zásady pro zajišťování a odměňování požární asistenční služby při společenských akcích ze dne 23. 5. 1983.

48 „Jsem chodil do různých divadel, to bylo docela zajímavé. Já jsem, abych toho co nejvíc viděl, tak jsem chodil pokaždé někam jinam, na záskok tam, kde někdo chyběl, takže jsem obešel všechny divadla pražský a tak to mě docela bavilo.“ (ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Albínem Novákem /*1951, ve službě od 1978/ vedla Hana Bortlová, 26. 6. 2012.)

49 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Milanem Krchovem (*1944, ve službě 1989–2006) vedla Hana Bortlová, 30. 7. 2012.

Byla třeba výstava na Hradě, Karel IV., to bylo několik měsíců, tam byly fronty, tam se čekalo pět hodin, jenom abyste se mohla dostat dovnitř. Tak tam jsme samozřejmě taky chodívali na asistenční službu.⁵⁰

Vedle asistencí existovala velmi pestrá škála „vedlejšáků“, kterými požárníci vylepšovali rodinný rozpočet. Někteří narátoři vzpomínají na kolegy, kteří si v době 48hodinového volna přivydělávali například ilegálním směňováním zahraničních měn a bonů, takzvaným „vekslem“.⁵¹

Vlivem špatných platových podmínek pocítovala požární ochrana v Československu chronický nedostatek zaměstnanců. Zejména v samotných požárních útvech byl početní stav pracovníků kriticky nízký. Na přelomu let 1971/1972 chybělo československé státní požární ochraně oproti plánu asi tisíc požárníků.⁵²

Nebylo divu. Zaměstnání totiž neskýtalo ani jiné výhody. Nenabízelo například služební byty, čili neřešilo problém bydlení, který po celou dobu trvání reálného socialismu tížil zejména mladé rodiny. Tyto problémy si přirozeně uvědomovalo i vedení, když v analýze příčin nedostatku zaměstnanců konstatovalo, že „hlavní příčinou [nedostatku pracovníků] je finanční a společenské nedocenení práce v požární ochraně a rovněž to, že [požární ochrana] neobhospodařuje bytový fond pro své pracovníky. V posledních 5 letech byl pro pracovníky Hlavní správy požární ochrany přidělen z bytového fondu MV pouze jeden byt.“⁵³

50 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Václavem Hladíkem (*1943, †2011, ve službě 1974–2006) vedla Hana Bortlová, 5. 8. 2011.

51 „Tam docela blízký, blízký spolupracovník veksloval, dokonce já jsem taky sem tam si od něho koupil bony. A to byl úžasnej člověk. A on to jako velmi dobře uměl.“ „Oni potom měli těžké problémy, protože ti hasiči měli i z řad veksláků, že dva dny měli potom na veks. A když měli spory, když měli spor veksláckej, tak při záslu kolegoví prořízl hadici od dýchače. Tak na to přišli, tak je pak povyhozovali.“ (Z rozhovorů s Jaromírem Peškem /ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor vedla Hana Bortlová, 20. 7. 2011/ a Jiřím Horáčkem /ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor vedla Hana Bortlová, 16. 8. 2011/).

52 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1257/83, bal. 1. Program kádrové a personální práce ve složce požární ochrany na léta 1972–1975 z 6. října 1972. ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1507/85, bal. 1. Zpráva pro jednání kolegia bezpečnostního úseku ministra vnitra ČSR ing. Junga o připravenosti PO v ČSR ze dne 5. 4. 1971.

53 „Bytová otázka“ se částečně zlepšila v roce 1976, kdy byla Hlavní správa Požární ochrany (HSPO) zařazena do bytového fondu Ministerstva vnitra. Bytová komise jako stálý poradní orgán HSPO při Ministerstvu vnitra ČSR pak předkládala náčel-

Povolání požárníka nepřinášelo ani možnost pracovních cest za železnou oponu nebo přístup k volné měně – což byly aspekty, které nabízela například práce montážního dělníka (takzvaně „na montáži“ se vysílalo nejčastěji do rozvojových zemí). Zahraniční služební styky sice existovaly – přirozeně převažovaly kontakty s lidově demokratickými zeměmi –, i ty však byly velmi omezené a převážně se týkaly pouze pracovníků Hlavní správy, kteří vyjížděli ponejvíce do Sovětského svazu a Německé demokratické republiky. Šanci vycestovat na Západ, byť velmi malou, měli někteří kvalifikovaní příslušníci požární ochrany v úřednických pozicích (tzv. inkousti) kompetentní v oblasti akvizic moderní požární techniky (vyráběné v kapitalistických zemích, převážně v Německé spolkové republice a Švýcarsku). Takový pracovník mohl být na náklady příslušného podniku zahraničního obchodu vyslán, aby vykonával technický dozor nad nákupem techniky nebo se ní blíže seznámil. Jednalo se o pár jedinců za rok.⁵⁴

Kontakt československých požárníků s kolegy ze západních zemí se začal nepatrně rozvíjet až v druhé polovině osmdesátých let, kdy každý rok byla jednomu či dvěma pracovníkům umožněna účast na sympoziu o výrobě nových druhů technických prostředků (obyčejně ve Francii). V téže době měli někteří pracovníci také možnost navštívit na základě mezivládní dohody Sýrii, kde tamním požárníkům předávali své zkušenosti z likvidace závažných požárů a jejich následků.⁵⁵ Podobně zaměřená spolupráce s „rozvojovým světem“ se ostatně uskutečnila už dříve: počátkem šedesátých let byla skupina požárních expertů vyslána na revoluční Kubu.⁵⁶ Pobyt v těchto zemích pro

níkovi pořadník žadatelů o byty. Podle tvrzení narátorů ale byly čekací lhůty i tak neúnosně dlouhé a běžnému požárníkovi služební byt *de facto* nikdy nebyl přidělen. (ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1886/89, bal. 3. Program kádrové a personální práce HSPO MV ČSR na léta 1976–1980 ze dne 27. 4. 1977.)

54 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1507/85, bal. 1. Plán zahraničních styků HSPO MV na rok 1971.

55 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 2025–2052/91, bal. 20. Zahraniční služební styky pro rok 1986 – Podklady pro tvorbu plánu ze dne 2. 9. 1986.

56 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1507/85, bal. 1. Zpráva o výsledcích jednání a poskytnuté pomoci k zajištění požární ochrany na Kubě; Zpráva o stavu požární bezpečnosti na Kubě a přehled opatření, která byla v rámci naší pomoci provedena ze srpna 1962.

V roce 1983/1984 Československo rovněž vyškolilo skupinu osmi angolských studentů oboru požární ochrany. (ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1749/88, bal. 3. Učební plán a osnovy speciálního kursu požární ochrany pro angolské státní příslušníky v termínu 28. 11. 1983 – 23. 2. 1984 ze dne 15. 11. 1983.)

vyslané příslušníky sboru nepochybně představoval exotický zážitek, o čemž v případě Kuby svědčí i to, že experti zaslali do ústředí žádost o prodloužení pobytu na vlastní náklady.⁵⁷

Jediný skutečný „prvek pro stabilizaci kádrů“ tak představovala změna v odměňování pracovníků: od roku 1976 bylo více využíváno možnosti udělovat výkonnostní, mimořádné a jiné odměny. Rovněž byly nově udělovány poukazy na rekreační pobyty.⁵⁸

Nízké stavy požárníků se přirozeně promítly při výkonu práce, kdy zdolávání požárů a jiných neštěstí bylo čím dál obtížnější (mimo jiné i vlivem zaostalé požární techniky, jak uvidíme dále), přitom společensky stále stejně nedocenené.

Nás bylo hrozně málo, asi sedmdesát na směnu, když jsem nastupoval [narrátor nastoupil k pražskému Požárnímu útvaru v roce 1972 – pozn. autorky]. Sedmdesát lidí včetně vrátných, který nevyjížděli a spojařů, který taky nevyjížděli. Taky se to projevilo, nakonec Veletržní palác, 14. srpna 1974, když vyhořel, tak tam přijel velitel, řidič a jeden hasič na ten začátek. A pak tomu veliteli všichni vyčítali, proč nevolal hned posily a podobně. Ono ale těch posil zas tak moc nebylo.⁵⁹

Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let se početní stav ještě zhoršil také kvůli tomu, že do starobního důchodu začali odcházet hasiči narození za první republiky (převážně ročník 1921). Pokles početních stavů pražských požárníků pokračoval do poloviny osmdesátých let: úřední dokumenty z roku 1986 konstatují, že „vzhledem k potřebě zajištění požární bezpečnosti v hlavním městě se početní stav nachází jen asi na 50 %“. Pokles stavu požárníků v Praze se tehdy řešil jednorázovou úpravou platů (navýšení platu o 200 Kčs), což situaci částečně vyřešilo.⁶⁰

57 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1507/85, bal. 1. Informace o průběhu dalších opatření prováděných na pomoc k zajištění požární bezpečnosti na Kubě. Pro soudruha ministra z 22. 6. 1962.

58 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1886/89, bal. 3. Program kádrové a personální práce HSPO MV ČSR na léta 1976–1980 ze dne 27. 4. 1977, s. 8. Příplatky za mimořádné dobrý výkon při zásahu (udělovány ovšem zřídkakdy) se podle výpovědí narátorů pohybovaly v řádu 300–500 Kčs. (ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Janem Havrdou /*1946, ve službě v letech 1963–2008/ vedla Hana Bortlová, 10. 5. 2012.)

59 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Jaromírem Peškem (*1951, ve službě od 1972) vedla Hana Bortlová, 20. 7. 2011.

60 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 2025–2052/91, bal. 20. Zpráva o stížnostech v roce 1985 ze dne 16. 12. 1985. Anonymní stížnost.

Vzhledem k chronickému nedostatku pracovních sil bylo různými stranickými orgány (více těmi formálními jako plénum či sjezd) apelováno na zatraktivnění profese zejména příslušníkům mladé generace prostřednictvím sportovních aktivit. Bylo pak v kompetenci jednotlivých krajských a okresních inspekcí, jak se směrnicí naložilo a zda se jim skutečně podařilo mladé lidi do řad požárníků „na sport“ přilákat (nebo ty stávající udržet). Snažili se o to (alespoň „na papíře“) například v severních Čechách.

Mladé generaci je [při náboru] věnována pozornost a mladí pracovníci jsou zaměřováni tím, že v kraji jsou organizovány různé turnaje v odbíjené, stolením tenisu atp. Iniciativní jsou v tomto směru příslušníci okresů Liberec, Jablonec n. N., Ústí n. L.⁶¹

V době tzv. normalizace zákon nedefinoval minimální stupeň vzdělání nutný pro výkon služby u požární ochrany a o práci požárníka se tak mohl ucházet prakticky každý.

Tak jsem šel za tehdejším velitelem, Frantou Šestaubrem. Ten se takhle na mě podíval, takhle z toho křesla, tak tam odpočíval, nohu přes nohu a – Což bys tady chtěl dělat? Já říkám – No tak asi hasiče. – Hasiče, jo? Už jsi to někdy viděl? – Já říkám – No tak jsem dobrovolnej hasič v Jivně. – Jo, jsi dobrovolnej hasič, jo? Hm. A kde děláš? – No tak teď nedělám nikde, jsem nezaměstnaný. – No a kdy bys mohl nastoupit? Já říkám – Mně to je jedno. – Tak víš co, tak přijď 15. Tím jsem byl přijat.⁶²

Ani k fyzickému stavu uchazeče se v praxi příliš nepřihlíželo, třebaže předpisy požadovaly dobrou tělesnou a zdravotní kondici. („To se vůbec nekontrolovalo, tam byli chlapi se strašnejma břichama.“⁶³)

I když pro zastávání vyšších funkcí (zejména na inspekcích) existovaly směrnice, které nařizovaly minimální dosažené vzdělání, vysokoškolsky vzdělaní zaměstnanci se v oblasti požární ochrany do

61 ABS, f. HSPO 1946–1989, č. pr. 1239/82, bal. 1. Zpráva o plnění závěrů listopadového pléna ÚV KSČ z 1974 v Severočeském kraji ze dne 14. 8. 1975.

62 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Bohumilem Hruškou (*1952, ve službě od 1981) vedla Hana Bortlová, 27. 9. 2012.

63 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Jaromírem Peškem (*1951, ve službě od 1972) vedla Hana Bortlová, 20. 7. 2011.

sedmdesátých let téměř nevyskytovali a mezi běžnými požárníky byli výjimkami i středoškoláci.⁶⁴

Trošku jsem tam působil jako exot, že jsem měl střední školu. Jsem tam byl jako takzvané študáček, ještě k tomu jsem četl, jo, což bylo taky divný.⁶⁵

V polovině šedesátých let působili v celém systému požární ochrany v Československu jen tři inženýři. Hlavní příčina přirozeně tkvěla v již zmiňovaném platovém podhodnocení, na což upozornila i Zpráva o stavu požární ochrany předložená v roce 1965 předsednictvu ÚV KSČ: „Problémem je otázka platů – obtížně se získávají kvalifikovaní odborníci s vysokoškolským vzděláním [...]. Noví lidé, kteří přicházejí do útvarů, mají často menší předpoklady pro výkon práce nebo mají různé závady.“⁶⁶ Jak zpráva dále konstatovala, většina pracovníků požární ochrany „se při výkonu služby opírá jen o dlouholeté praktické zkušenosti [...]. Z celkového počtu 451 pracovníků na krajských a okresních inspekcích má mít 151 pracovníků vysokoškolské vzdělání a 300 středoškolské. Skutečný stav je takový, že VŠ vzdělání nemá zatím ani jeden a SŠ jen 52 pracovníků.“⁶⁷

Odborná příprava příslušníků požární ochrany v Československu do té doby neexistovala. Základní kurzy zajišťovalo v omezené míře pouze výše zmíněné učiliště. Poté, co v roce 1965 uložilo předsednictvo ÚV KSČ ministru vnitra řešit nedostatek kvalifikovaných kádrů v požární ochraně, se jednak začala budovat požárnická škola ve Frýdku-Místku (otevřená v roce 1967), jednak byly uzavřeny dohody se Sovětským svazem a Německou demokratickou republikou o vysílání československých pracovníků na internátní vysokoškolská „požárnická“ studia.

Na čtyřleté inženýrské studium na fakultě požární techniky a bezpečnosti při Vysoké škole Ministerstva vnitra Sovětského sva-

64 NA, f. KSČ-ÚV-02/1, sv. 121, aj. 128/1. Zpráva o stavu požární ochrany a návrh jejího nového uspořádání. Příloha III k Usnesení 128. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 9. 11. 1965, s. 4.

65 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Jaromírem Peškem (*1951, ve službě od 1972) vedla Hana Bortlová, 20. 7. 2011.

66 NA, f. KSČ-ÚV-02/1, sv. 121, aj. 128/1. Zpráva o stavu požární ochrany a návrh jejího nového uspořádání ze dne 29. 10. 1965 a Informace o plnění usnesení předsednictva ÚV KSČ z 9. 11. 1965, s. 1.

67 NA, f. KSČ-ÚV-02/1, sv. 121–122, aj. 128/1. Příloha III (Zpráva) k Usnesení 128. schůze předsednictva ÚV KSČ 9. 11. 1965, s. 4.

zu v Moskvě bylo v prvních letech vysíláno pět pracovníků ročně.⁶⁸ V roce 1970 absolvovali první čtyři posluchači, o rok později studovalo na této fakultě ve všech ročnících celkem třináct Čechoslováků a dobové dokumenty naznačují, že prospěchem patřili k nejlepším studentům fakulty.⁶⁹ Po návratu ze studia a po nostrifikaci sovětského diplomu bylo obvyklé, že příslušníci obsadili některou z vyšších pozic v požární ochraně, nejčastěji na úrovni krajů a okresů (z první „vlny“ absolventů se jeden stal náčelníkem okresní inspekce a tři nastoupili jako vyučující do tehdy čerstvě založené školy ve Frýdku-Místku). Kariérní růst absolventů pak přirozeně pokračoval – v roce 1976 se například jeden z těchto absolventů stal náčelníkem Hlavní správy požární ochrany, tedy dosáhl nejvyšší možné funkce v systému státní požární ochrany.⁷⁰

Dohoda o vysílání československých požárníků byla v září 1967 podepsána i s Německou demokratickou republikou. Tříletou odbornou školu požární ochrany v Magdeburku absolvovalo v roce 1970 sedm Čechoslováků, z nichž čtyři pak nastoupili na Hlavní správu a tři na krajské nebo okresní inspekce.⁷¹ Spolupráci však československá strana vyhodnotila jako neefektivní a v roce 1970 ji zastavila.⁷² Vysílání československých požárníků do Moskvy naopak pokračovalo beze změn i v následujících letech.

I když v raných *normalizačních* letech nebylo členství v KSČ stanoveno jako podmínka, všichni absolventi „první vlny“ (tj. ti, kteří nastoupili v roce 1965 do Moskvy, respektive v roce 1967 do Magdeburku) byli členy KSČ (jeden patrně do srpna 1968 bezpartijní).⁷³ V letech bezprostředně po sovětské invazi bylo ke studiu naopak vybráno i několik bezpartijních požárníků (jeden ze tří v roce 1969, dva

68 NA, f. KSČ-ÚV-02/1, sv. 121, aj. 128/1. Usnesení 128. schůze předsednictva ÚV KSČ 9. 11. 1965. Srov. též Zoltán Szaszó: *Stručná historie profesionální požární ochrany v českých zemích*, s. 97, 126.

69 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1658/87, bal. 1. Návrh na povolání příslušníků PO k internátnímu studiu fakulty požární techniky a bezpečnosti v Moskvě v roce 1969, ze dne 18. srpna 1969, s. 2.

70 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1507/85, bal. 1. Zpráva pro jednání kolegia bezpečnostního úseku ministra vnitra ČSR ing. Junga o připravenosti PO v ČSR ze dne 5. 4. 1971, s. 15.

71 Tamtéž, s. 16.

72 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1326, bal. 1. Návrh změny dohody mezi min. vnitra NDR a ČSSR o výuce v oboru požární ochrany pro pracovníky PO z ČSSR.

73 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1658/87, bal. 1. Informace pro soudruha ministra o příslušnících Sboru PO, kteří studují na zahraničních školách ze dne 12. 6. 1969.

ze čtyř v roce 1970).⁷⁴ V roce 1978 byly už členství v KSČ nebo kandidatura zařazeny mezi oficiální podmínky studia v Moskvě.⁷⁵

Tři roky po usnesení předsednictva ÚV KSČ o zvýšení kvalifikace požárníků byl v Československu rovněž otevřen vysokoškolský studijní obor technika požární ochrany a bezpečnosti.⁷⁶ Pětileté inženýrské studium nabízela Vysoká škola báňská v Ostravě při hornicko-geologické fakultě. Studenti prvního ročníku nastoupili ke studiu jen několik týdnů po vpádu vojsk Varšavské smlouvy.

V roce 1972 na fakultě v pěti ročnících studovalo již 171 studentů. I když brány ostravské univerzity každý rok opouštělo několik inženýrů-požárníků, počet vysokoškoláků v řadách pracovníků požární ochrany byl stále neuspokojivý.⁷⁷ Škola se navíc potýkala jak s nedostatkem laboratorního a technického zařízení, tak s nedostatkem vyučujících.⁷⁸ Nedostatek „vhodných kádrů s patřičnou odborností“ konstatují archivní dokumenty až do poloviny osmdesátých let, kdy se situace začala lepšit (převážně díky restrukturalizaci požární ochrany a částečně také díky úpravě platů ve sboru).

Problém nedostatečné kvalifikace ale existoval i na nižší úrovni mezi tzv. „středně technickými“ kádry. Škola požární ochrany ve Frýdku-Místku sice nabízela jak šestitýdenní praktický výcvik pro nováčky, tak navazující odborné kurzy pro velitele družstev a čet; ale vzhledem k tomu, že absolutorium frýdeckých kurzů nebylo považováno za zvýšení stupně vzdělání, tudíž neumožňovalo vyšší funkční a platové zařazení, nebyl o ně valný zájem. Jak uvádějí archivní dokumenty, existoval i další důvod nezájmu požárníků, který poněkud překvapivě spočíval ve špatném umístění školy („Nevýhodné spojení

74 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1658/87, bal. 1. Kádrové charakteristiky navržených příslušníků požární ochrany k internátnímu studiu [...] v Moskvě. Seznam příslušníků PO z českých zemí [...] pro rok 1970, příloha III ke Kádrovému rozkazu ministra vnitra ze dne 3. 7. 1970, s. 1–3.

75 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1886/89, bal. 3. Metodické pokyny pro výběr příslušníků PO k internátnímu studiu [...] ze dne 28. 6. 1978.

76 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1326, bal. 1. Zřízení fakulty PO na VŠ báňské v Ostravě ze dne 10. srpna 1968. Studijní obor existuje v rámci samostatné Fakulty bezpečnostního inženýrství.

77 V roce 1977 splňovalo požadavek vysokoškolského vzdělání (na pozicích, kde bylo VŠ vzdělání předepsáno) jen 7 % pracovníků požární ochrany. (ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1257/83, bal. 1, příloha II, s. 1. Porada vedení MV ČSR, k bodu: Vzdělávací soustava v požární ochraně ČSR, Důvodová zpráva ze dne 10. 3. 1977.)

78 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1257/83, bal. 1. Program kádrové a personální práce ve složce požární ochrany na léta 1972–1975 z 6. října 1972, s. 7.

se západní částí republiky – má negativní vliv i na nábor účastníků kursů a školení⁷⁹). Teprve v roce 1984 byla frýdecko-místecká škola transformována na střední školu, která poskytovala úplné střední vzdělání v oboru a připravovala posluchače jak na výkon povolání, tak na vysokoškolské studium v Ostravě.⁸⁰

Vyšší požadavky na vzdělání hasičů s sebou přinesly politické a společenské změny po roce 1989. Vyhláška z roku 1995 výrazně upravovala podmínky přijetí nových uchazečů ke sboru: pro nástup na pozici hasič bylo již potřeba úplné středoškolské vzdělání s maturitou a stávající pracovníci ve vyšších funkcích si museli své dosažené vzdělání dále navýšit (na bakalářské, případně magisterské). Termín pro doplnění vzdělání byl následně třikrát prodlužován (celkem byl prodloužen o deset let).⁸¹ K důležitým změnám „shora“ došlo v devadesátých letech i ve finančním ohodnocení příslušníků sboru. Průměrné hasičské platy se v té době více méně srovnaly s celostátním průměrem, v některých obdobích jej dokonce převyšovaly.⁸²

Zpřísnění podmínek pro výkon hasičské profese komentují narátoři různě. Nejedni změny vítá („Dnes je tam velká spousta vzdělaných lidí, s kterými je radost pracovat. Spousta jich studuje nějaké vysoké školy a to člověka samozřejmě poznamená.“⁸³), přičemž cítí potřebu dodat, že přítomnost vzdělanějších a kvalifikovanějších jedinců mezi dnešními hasiči je i odrazem příznivějších platových podmínek (ve srovnání s ohodnocením před rokem 1989).

A vymizeli takoví ti lidé, kteří tam přišli z čirého zoufalství, že se nikde jinde nemohli uživit, což bylo třeba v těch osmdesátých letech, protože tam to nikoho rozumného nelákalo, protože ty peníze tam byly tak malé, že rozumní lidé se radši zaměstnali někde jinde. To se teď změnilo i tím, že tam

79 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1507/85, bal. 1. Zpráva pro jednání kolegia bezpečnostního úseku ministra vnitra ČSR ing. Junga o připravenosti PO v ČSR ze dne 5. 4. 1971, s. 17.

80 Iva Kvapilová: *Organizační vývoj SNB v 70. letech se zaměřením na jeho veřejno-bepečnostní složku*. Praha, ABS 2007, s. 56.

81 Zoltán Szaszo: *Stručná historie profesionální požární ochrany v českých zemích*, s. 168.

82 Tisková zpráva: Nejrychleji rostou vyšší mzdy, 31. 5. 2012. In: Český statistický úřad. [online] [2014-03-30]. [Http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/nejrychleji_rostou_vysssi_mzdy20120531](http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/nejrychleji_rostou_vysssi_mzdy20120531) (Tabulka 1 – srovnání průměrných měsíčních mezd ve vybraných zaměstnáních za léta 1988 a 2011).

83 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Albínem Novákem (*1951, ve službě od 1978) vedla Hana Bortlová, 26. 6. 2012.

ty výplaty jsou docela slušné. Kdyby mě slyšeli hasičští odboráři, tak asi by protestovali, co to tady povídám, ale je to docela slušné, dá se z toho žít.⁸⁴

Jiní narátoři ale zvyšující se nároky na vzdělání hasičů vnímají spíše kontroverzně. Často zmiňují neúměrnou zátěž, kterou studium při zaměstnání pro starší hasiče představuje, a přehnaně velkou váhu, jež je „papíru“ přisuzována.

Nevím, mám spíš názor, že vzdělání samozřejmě má vliv na ty další odbornosti, aby se dokázal naučit ty další odborný věci, ale na tu klasickou hasičinu, to si myslím, že vyučený kluk, který byl šikovný na ruce nebo přemýšlel, byl pro tu klasickou hasičinu, pro ty zásahy, daleko lepší než maturant, který je vlastně teoretik.⁸⁵

Narátoři, kteří si pro setrvání ve funkci museli dodělat vzdělání, otevřeně zmiňovali čistě osobní rovinu, kdy jim bylo zatěžko se dále vzdělávat, ať už s poukazem na věk, vlastní pohodlí nebo celkovou životní situaci. Volili tak cestu přechodu na jiné pracoviště, nebo se spokojili s nižší pozicí.

No, přišel novej zákon, přišla první vlna vyhazovů, protože přišlo vzdělání. Všichni museli mít maturitu. My, co jsme ji měli, tak jsme byli bez problémů, ale zase jsme už koukali vejš, protože jsme potřebovali zase další, vyšší vzdělání. A mně končila výjimka a já jsem jako nezačal studovat vysokou školu, protože já jsem teda neměl čas se vzdělávat, ani chuť, abych pravdu řekl, vlastně tenkrát po padesátce abych začal dělat bakaláře jako? Už jsem neměl motivaci prostě, neměl.⁸⁶

KRUMPÁČE, AUTOGEN A AMERICKÉ FILMY TECHNICKÉ A MATERIÁLNÍ ZÁZEMÍ HASIČSKÉ PROFESE

Materiální a technické zázemí hasičských jednotek v Československu začalo ve srovnání s technologickým vývojem v zemích západního světa výrazně zaostávat už od poloviny padesátých let. Zmínky o ne-

84 Tamtéž.

85 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Janem Rážem (*1955, ve službě 1974–2006) vedl Pavel Mücke, 29. 7. 2011.

86 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Bohumilem Hruškou (*1952, ve službě od 1981) vedla Hana Bortlová, 27. 9. 2012.

uspokojivém stavu požární techniky, která „neodpovídá skutečným potřebám a podmínkám a tím se opožďuje za společenským vývojem“⁸⁷, nalézáme v archivních dokumentech v této době čím dál častěji a objevují se i ve zprávách předkládaných nejvyšším stranickým orgánům. V době tzv. normalizace se státní požární ochrana těchto zásadních neduhů nedokázala zbavit. V následující podkapitole nabídneme pohled na to, jak se s takovou situací vyrovnávali sami požárníci a jaký manévrovací prostor jim byl při hledání možných řešení přidělen.

Prostředky na údržbu a obnovu požární techniky se v rozpočtech krajských a okresních národních výborů (které, jak je rozebráno výše, byly zodpovědné za hospodaření v dané oblasti) nacházely čím dál obtížněji a požární útvary si tak při své práci musely vystačit s málem. („Specielním problémem v hlavním městě je skutečnost, že rostou věžové domy, požární ochrana v Praze má však pouze jeden vysoký žebřík.“⁸⁸) Jak dokládá i studium archivních materiálů, nákup požární techniky (zejména strojního zařízení) a vybavení před rokem 1989 byl oblastí, v níž se komunistický režim snažil šetřit. Kvalitnější zařízení Československo nebylo schopno vyrobit, muselo je dovážet z kapitalistické ciziny, což představovalo vysoké devizové náklady. Požadavek zkvalitnit vybavení jednotek požární ochrany se sice pravidelně objevoval mezi závěry sjezdů KSČ, jeho naplnění se ale nesetkávalo se skutečnou politickou vůlí.

Požární jednotky jsou nedostatečně vybaveny technikou, zejména speciální. Státní plánovací komise je odmítá zařadit do výrobního plánu, neboť je nestaví na úroveň státně důležitých výrobků [...]. V poslední době se tento nepříznivý stav citelně projevuje v nedostatku speciální požární techniky, elektrické požární signalisace, náradí, ale i pracovní obuvi, pláště do deště, požárních přileb atd.⁸⁹

87 NA, f. KSČ-ÚV-02/2, sv. 112, aj. 132/13. Zpráva o současném organizačním stavu požární ochrany ministra vnitra R. Baráka předložená v srpnu 1956 PB ÚV KSČ: Návrh nové organizace požární ochrany v ČSR, příloha III: Zpráva o současném organizačním stavu požární ochrany v ČSR, ze dne 9. 8. 1956, s. 7.

88 NA, f. KSČ-ÚV-02/1, sv. 121–122, aj. 128/1, příloha ke Zprávě o stavu požární ochrany a návrh jejího nového uspořádání ze dne 29. 10. 1965, s. 2. Informace o plnění usnesení předsednictva ÚV KSČ z 9. 11. 1965 k stavu požární ochrany a jejího nového uspořádání.

89 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1507/85, bal. 1. Zpráva pro jednání kolegia bezpečnostního úseku ministra vnitra ČSR ing. Junga o připravenosti PO v ČSR ze dne 5. 4. 1971, s. 3, 12.

Některé běžnější prostředky požární ochrany si sice Československo dokázalo vyrobit samo, ovšem vzhledem k tomu, že na výrobní podniky nebyl vyvíjen politický tlak, se požární výzbroj a výstroj buď nevyráběla vůbec, nebo v omezeném množství.

Naše národní podniky odmítají vyrábět i některé klasické prostředky požární ochrany, např. požárnické přilby a jednohodinové dýchací přístroje. Ani zavedená výroba plně neuspokojuje požadavky: týká se to především automobilových cisteren se stříkačkami, dopravních vozů se stříkačkami, lehkých dopravních automobilů, jež kompletuje n. p. Karosa Vysoké Mýto, který soustavně neplní plán výroby.⁹⁰

Technologicky méně náročná požární technika (osvětlovací agregáty, automobilové mechanické žebříky, hasicí přístroje) byla do Československa dovážena ze zemí Rady vzájemné hospodářské pomoci, zejména z Německé demokratické republiky a Sovětského svazu. Dovozy speciální techniky však bylo Československo nuceno realizovat i z kapitalistických států, především z Rakouska, Německé spolkové republiky, Švýcarska či Anglie. S ohledem na nedostatek deviz ovšem byly dováženy jen velmi omezeně nebo se nedovážely vůbec. To se týkalo například kyslíkových dýchacích přístrojů nebo ochranných pomůcek: „Veřejné požární útvary vůbec nejsou vybaveny speciálními ochrannými pomůckami, například oděvy proti čpavkovým parám, radioaktivitě, proti sálavému teplu ani dýchacími přístroji.“⁹¹

Ve shromážděných svědectvích pak tyto neduhy jednoznačně představují jedno z dominujících témat či prvků, které narátoři akcentují v souvislosti s každodenním výkonem povolání. Nedostatečné vybavení a jeho nízká kvalita včetně ochranných prostředků a uniform, které oblékali, se jich dotýkaly doslova fyzicky a formovaly jejich „fyzické“ vzpomínky.

Ochranným oblekem byly festovnější modráky. Úplně, nechci říct modráky, jak mají dělníci u stroje, z pevnější látky, taková pevnější bunda. Pak byl ohromný pokrok, že už nám dělali gatě, který měli náprsenku a na zádech kšandy, takže když se člověk ohnul, tak neměl holý záda. Protože když vám padá jako žhavý na záda, to není nic příjemného.⁹²

90 Tamtéž, s. 7.

91 Tamtéž, s. 8.

92 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Jiřím Horáčkem (*1949, ve službě v letech 1974–2009) vedla Hana Bortlová, 16. 8. 2011.

V obdobích, kdy domácí výroba obzvláště pokulhávala, nebo byl omezen dovoz, na požárních stanicích chybělo tak elementární vybavení jako ruční hasicí přístroje nebo požární hadice.⁹³

Jeden jediný dýchací přístroj hornický, kyslíkový, čtyřhodinový měl velitel útvaru v Krnově na skříni. A řekl, že toto se použije, až bude nejhůř. A nejhůř nebylo, co byl ve funkci.⁹⁴

Závažný problém představovala i údržba a servis techniky, stejně jako nedostatek náhradních dílů (zejména u techniky dovážené ze Západu). Rozšířenou praxí bylo, že údržbu zařízení a strojů, ale i samotných služebních objektů (zbrojnic a stanic) vykonávali svépomocí sami požárníci – „tam se furt něco opravovalo, stavělo, ta hasičárna se pořád tak nějak flekovala“⁹⁵. Požární útvary tak do svých řad obzvláště rády přijímaly vyučené zedníky, malíře, natěrače či zámečníky.

Následující dvě vzpomínky na proces výroby či úpravy požárnícké techniky a výzbroje dobře ilustrují i obecnější rovinu každodenního fungování řady výrobních i jiných sektorů a povolání v tehdejší Československu, kdy pomocí známostí a sociálních vazeb nakonec bylo možné dosáhnout řady dílčích úspěchů. Ty sice nenahradily systémové změny, ale umožnily lidem (více či méně dobře) dělat svou práci. Zajímavě tak doplňují a částečně i kontrastují s pochmurným závěrem, který lze vyvodit po studiu archivních dokumentů vypovídajících o chabém technickém zázemí a vybavení. Zdá se totiž, že právě vlivem slabého materiálně-technického zázemí měla každodenní realita a běžná pracovní rutina také svou „invenční“ polohu, na kterou nárotoři rozhodně nevzpomínají neradi.

Měli jsme tam kluky šikovný, měli jsme tam kluky karosáře, automechaniky, takže se koupila stará šestsettřináctka, jsme dostali nějakou vyřazenou po nějakým papalášovi, to se vykuchalo a dělalo se ze šestsettřináctky rychlý zásahový auto.⁹⁶

93 V roce 1976 se proto začalo jednat o dovozu hadic z Řecka a o obnovení domácí výroby ručních hasicích přístrojů, které Československo dováželo z Německé demokratické republiky. (ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1257/83, bal. 1. Záznam z porady náčelníků KIPO a MIPO HMP 24. 6. 1976, s. 2.)

94 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Jiřím Horáčkem (*1949, ve službě v letech 1974–2009) vedla Hana Bortlová, 16. 8. 2011.

95 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Bohumilem Hruškou (*1952, ve službě od 1981) vedla Hana Bortlová, 27. 9. 2012.

96 Tamtéž.

Rozbrušováky se prostě koupily v Kovomatě nebo někde, vyrobila se různá páčidla z vlastní zahrádky, podle vlastních nápadů, ten řekl – potřebovali bysme něco se špicou těžkého, trochu zahnutého, tak udělejme to. A tehdy nebyl problém, to je pravda, zajet do fabriky a říct – hele, pro tenhle účel bysme to potřebovali, udělejte nám to a to. A většinou to udělali a nechtěli ani ten kus železa. Prostě to vyrobil, dal nám to a hotovo. Takže to fungovalo celkem dobře.⁹⁷

Svépomocí byla zabezpečována také údržba spojovací techniky. Třebaže se jednalo spíše o výjimku, vynalézavost a zručnost některých požárníků se příležitostně mohla promítnout i do finančního ohodnocení,⁹⁸ což „kutily“ zpětně nepochybně motivovalo.

Nedostatek finančních prostředků na údržbu nebo výstavbu nových stanic a zbrojnic byl od konce šedesátých let vzrůstající měrou řešen prostřednictvím akcí Z.⁹⁹ Od poloviny sedmdesátých let až do roku 1989 se akce Z dokonce staly patrně nejběžnějším způsobem výstavby a údržby objektů požární ochrany ve všech okresech republiky. V přepočtu na hodnotu vynaložené práce se jednalo o stomilionové částky.¹⁰⁰ Akce Z tematizovali narátoři ve svých vzpomínkách vesměs pozitivně.

Novou požární zbrojnici v Bruntále jsme si postavili sami v hrubé stavbě. Ta byla pod střechou, když přišla revoluce, pak se to na rok zastavilo, protože nikdo nevěděl, jak to bude dál. Pak to dodělala firma. Ale já sám jsem si svoji kancelář vlastnoručně vyzdil. A to bylo tři roky všechny víkendy

97 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Jiřím Horáčkem (*1949, ve službě v letech 1974–2009) vedla Hana Bortlová, 16. 8. 2011.

98 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 2025–2052/91, bal. 16. Zlepšovací návrh (ZN) č. 256 – odměna ze dne 3. 2. 1981. Autorům zlepšovacího návrhu „Kontaktní spínač pro registraci výjezdu požárních vozidel“ npor. Kazdovi, nrtm. Suchému a nrtm. Marišlerovi (všichni z VPÚ Brno) byla například vyplacena jednorázová odměna ve výši 3020 Kčs. Jejich zlepšovací návrh byl realizován u jedenácti požárních útvarů a „celkový společenský přínos“ zlepšovacího návrhu byl vyčíslen na 45 tisíc Kčs.

99 Více k významu a historickému pozadí fenoménu akce Z jako běžného prostředku využívaného obcemi k výstavbě občanské vybavenosti viz heslo Akce Z v publikaci Jiří Knapík – Martin Franc a kol.: *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*, Praha, Academia 2011, s. 122–124.

100 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1326, bal. 1. Kancelář České národní rady, upozornění poslankyně Marie Šantorové na stav ve výstavbě požárních zbrojnic – Dotaz na ministra vnitra ze dne 12. 4. 1973. Srov též Zoltán Szaszo: *Stručná historie profesionální požární ochrany v českých zemích*, s. 138–139.

a v týdnu občas odpoledne a někdy v pracovní době. Takže akce Z byla, jinak by ta nová zbrojnice nebyla. A byla tam ohromná legrace a ten mančaft to stmelilo, protože ti výjezdoví hasiči si přestali myslet, že inkousti jsou k ničemu, když viděli, že jezdí.¹⁰¹

Faktem zůstává, že výstavba požárních stanic a zbrojnic v rámci akcí Z neřešila problém ve větších městech, kde byly nároky na výstavbu nebo opravu objektů větší a stav budov, mnohdy historických, značně neutěšený: „V současné době je nejkritičtější situace ve stavu požárních stanic v hl. m. Praze, kde jich do roku 1975 je třeba vybudovat šest. Kritická je situace i v Českých Budějovicích [...]. Stavební nedostatky stanic někdy způsobují, že požární vozy nejsou parkovány v garážích, ale na dvoře.“¹⁰²

Zatímco ekonomickou transformaci jako takovou nevnímali nárátoři vždy jednoznačně pozitivně, k proměnám, které devadesátá léta vnesla do celkového a zejména právě materiálně-technického zázemí profese, mají velmi kladný vztah.

Kdyby mi tenkrát někdo říkal, že budu v něčem takovém zasahovat, tak bych si asi myslel, že mi vypráví něco z amerického filmu. Ale dneska to v podstatě zažívám.¹⁰³

Pakliže v roce 1990 například pražští požárníci disponovali pouze dvěma vyprošťovacími nůžkami,¹⁰⁴ během následujících deseti let došlo v této oblasti k radikálním kvantitativním i kvalitativním posunům. Relativně rychlé obnově požární techniky v transformačním období paradoxně napomohly i povodně na Moravě a Odře v roce 1997 (velitelé hasičských jednotek řídili záchranné práce na celém postiženém území), následkem kterých bylo nutné definitivně vyřadit zastaralou a poruchovou techniku. Stát pak do obnovy hasičské techniky investoval značné sumy, což nárátoři tematizovali bez výjimky pozitivně.

101 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Jiřím Horáčkem (*1949, ve službě v letech 1974–2009) vedla Hana Bortlová, 22. 11. 2011.

102 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1507/85, bal. 1. Zpráva pro jednání kolegia bezpečnostního úseku ministra vnitra ČSR ing. Junga o připravenosti PO v ČSR ze dne 5. 4. 1971, s. 9.

103 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Jiřím X. (*1962, ve službě od 1985) vedl Pavel Mücke, 26. 7. 2011.

104 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Milanem Krchovem (*1944, ve službě 1990–2006) vedla Hana Bortlová, 30. 7. 2012.

OD KROCENÍ PLAMENŮ K OTEVÍRÁNÍ BYTŮ PROMĚNY PRACOVNÍ KAŽDODENNOSTI A POSUNY V CHARAKTERU ZÁSAHŮ

Věci, které dnes v souvislosti s požáry nebo jinými zásahy hasičů pokládáme za samozřejmé, jako je tísňová telefonní linka 150 anebo zvukový signál hasičských vozů při výjezdu, se zformovaly právě v období tzv. normalizace. Tísňové číslo 150, jednotné na celém území republiky, po jehož vytvoření byl občan spojen s ohlašovnou požáru, bylo zavedeno v roce 1971. Ještě nějakou dobu po zavedení linky však některé místní národní výbory, pod něž ohlašovny požáru spadaly, nezajišťovaly službu mimo běžnou pracovní dobu.¹⁰⁵

V roce 1971 se také začal „krátit život“ tradiční výstražné signalizaci, která měla opticky podobu červeného světla a akusticky kvartového tónu („ho-ří“). Ministerské orgány signalizaci tehdy vyhodnotily jako nedostatečnou s tím, že v městech s větším dopravním ruchem ji občané špatně slyší a vidí. V roce 1976 bylo – prý k nelihosti řady požárníků – definitivně rozhodnuto o zavedení modré barvy a stejné akustické signalizace, kterou používala Veřejná bezpečnost (siréna s pronikavým tónem).¹⁰⁶ Tyto dva prvky, které zde zmiňujeme spíš jako zajímavost, pak v dalších letech a desetiletích doprovázely hasiče a jejich cesty k zásahům, jejichž charakter – a to bude hlavním tématem této podkapitoly – se zároveň začal pozvolna měnit.

Zapojení požárníků do pomoci při povodních a jiných živelních katastrofách vedle požárů definoval již zákon z roku 1958. Rozsah činnosti se pak dále rozšiřoval. V sedmdesátých letech se už požárníci povolávali například k vyzvedávání utonulých osob z vodních toků a částečně již také k automobilovým nehodám a jiným haváriím, kde však – řečí archivních dokumentů – zasahovali pouze „dle svých technických a časových možností“. Jak takové možnosti v praxi vypadaly, zaznává ve vzpomínkách narátorů.

105 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1507/85, bal. 1. Zpráva pro jednání kolegia bezpečnostního úseku ministra vnitra ČSR ing. Junga o připravenosti PO v ČSR ze dne 5. 4. 1971, s. 18.

106 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1507/85, bal. 1. Zpráva pro jednání kolegia bezpečnostního úseku ministra vnitra ČSR ing. Junga o připravenosti PO v ČSR ze dne 5. 4. 1971; Vyhláška FMV č. 100/1976 Sb. o pravidlech silničního provozu, s. 20.

Třeba v Bruntále, pokud bylo někde něco třeba převrátit a nevěděli si rady, tak zavolali hasiče, ale my jsme neměli žádné speciální vybavení. Zavolali proto, že tam jsou lidi, kteří mají ruce, nohy a pomůžou třeba to auto převrátit. Nebo krompáčema vysekat ty dveře. Takže to vypadalo tak, že chlapi přijeli s rozbrušovákem a řezali to rozbrušovákem, z toho litaly dvoumetrový jiskry, takže jeden řezal a dva tam stáli s hasičákama, aby to neblaflo, protože nikdo nevěděl, jestli tam někde náhodou v tu chvíli necákne benzín nebo olej.¹⁰⁷

Na první bouračku si pamatuju, to bylo někdy v sedmdesátých letech, na podobný věci jsme do té doby nejezdili. Ve Zdibech byl převrácený žigul, a tu řidičku jsme dostávali z auta, jenom jsme měli pajcry, to jsou takový kovový tyče jako páčidla. Nějak to nešlo, tak se přivezl autogen a část ty karoserie, kterou jsme potřebovali odstranit, se řezala autogenem, přestože tam smrděl benzín a takový. Takhle bylo moje první vyproštění.¹⁰⁸

I když archivní dokumenty konstatují, že se „účast požárních jednotek při vyprošťování osob při dopravních a jiných nehodách zvyšuje“, rozsah této činnosti nebyl nikde statisticky podchycen. Z dnešního úhlu pohledu zvláštním druhem pracovní náplně požárníků byla „záchrana osob při některých neobvyklých situacích například v psychiatrických léčebnách, ve věznicích atd.“¹⁰⁹

Třebaže tedy požární ochrana rozšiřovala svoji činnost už v době tzv. normalizace (v osmdesátých letech se požárníci začali ve vzrůstající míře zapojovat do likvidace technologických havárií, úniků chemických látek apod.), významnou změnu do každodenní pracovní rutiny hasičů přinesla až léta devadesátá. V rámci celkové reorganizace bezpečnostních a záchranných sborů po pádu komunistického režimu byli požárníci začátkem devadesátých let začleněni do tehdy vznikajícího integrovaného záchranného systému. Rozšířený rozsah jejich činnosti se pak v prvním transformačním desetiletí přirozeně odrazil jednak ve vzrůstajícím počtu výjezdů (řádově o desítky procent),¹¹⁰ jednak ve

107 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Jiřím Horáčkem (*1949, ve službě v letech 1974–2009) vedla Hana Bortlová, 16. 8. 2011.

108 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Janem Havrdou (*1946, ve službě v letech 1963–2008) vedla Hana Bortlová, 28. 2. 2012.

109 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1507/85, bal. 1. Zpráva pro jednání kolegia bezpečnostního úseku ministra vnitra ČSR ing. Junga o připravenosti PO v ČSR ze dne 5. 4. 1971, s. 11.

110 Počet výjezdů HZS ČR narostl mezi lety 2000 a 2010 přibližně o 50 %. (Zoltán Szasz: *Stručná historie profesionální požární ochrany v českých zemích*, s. 231.)

změně charakteru zásahů, kdy nad požáry začaly jednoznačně převládat jiné typy havárií a katastrof. V této souvislosti zaslouží pozornost opakované stesky hasičů, kteří nejčastěji litují právě této změny.

Tehdy to byl život, to byla hasičina. Dneska ta atraktivita toho výjezdu, to nám chybí, ten požár nám chybí zkrátka.¹¹¹

Jistým specifikem prvního transformačního desetiletí se pak pro hasiče v hlavním městě stal „fenomén Nuselák“, kdy výjezdy na Nuselský most k záchraně osob se sebevraždnými sklony byly čím dál častější a hasiči – vcelku pochopitelně – vnímané jako velmi nepříjemné.

To bylo pro mě utrpení. V noci to uhodilo, a když to bylo okolo tý jedny, druhý hodiny, tak první moje myšlenka, že jedeme na Nuselák. Tolikrát se to potvrdilo. To byly tak nepříjemný zásahy. Já o tom mluvím a jsem z toho trošku rozrušený. To byly fakt hnusný věci, hrozně nepříjemný.¹¹²

Frekvence výjezdů k těmto případům rostla exponenciálně až do doby, kdy byly na most (po několikaletých experimentech) umístěny efektivní zábrany, které sebevraždu prakticky znemožňují. Výjezdy na Nuselský most v době nejvyššího počtu sebevraždných pokusů přitom několik narátorů z řad pražských hasičů vnímalo jako způsob, kterým se hasičská profese paradoxně nejvíc dostala do povědomí veřejnosti, protože „se najednou zjistilo, že hasiči dokážou zachraňovat lidi“¹¹³.

V souvislosti s transformačními léty a měněním se charakterem hasičských zásahů pak někteří narátoři tematizovali nárůst situací, které vnímali jako zneužívání ze strany občanů, k němuž dříve nedocházelo.

Různý opilci ztratili klíče, takže zavolali hasiče, aby jim šli otevřít byt, že tam mají dítě zabouchlý a že tam mají na sporáku, že se jim tam vaří maso. Protože samozřejmě lidi se dověděli, že když je to nebezpečí z prodlení, tak

111 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Miroslavem Hlinkou (*1958, ve službě od 1981) vedli Dana Fůrstová a Milan Středa, 28. 9. 2013.

112 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Janem Havrdou (*1946, ve službě v letech 1963–2008) vedla Hana Bortlová, 28. 2. 2012.

113 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Janem Havrdou (*1946, ve službě v letech 1963–2008) vedla Hana Bortlová, 10. 5. 2012.

to hasiči musí otevřít. Hasiči jim otevřeli byt, samozřejmě zničili zámek, rozlomili vložku, protože jinak to nejde, že jo. Tam dítě žádný, tak byly zbytečný tahanice.¹¹⁴

OD FORMANA K DEVADESÁTIPROCENTNÍ DŮVĚŘE HASIČI A VEŘEJNOST

Kapitulu o proměnách prestiže hasičského povolání uvedeme úryvky z dopisů, které počátkem roku 1968 obdržela skupina kolem Miloše Formana a jeho legendárního filmu *Hoří, má panenko* (film měl premiéru v prosinci 1967). Pisateli byli představitelé dobrovolné organizace požární ochrany (tj. Československý svaz požární ochrany, ČSPO).

Film je demoralizující a vulgární a je v něm poctivá práce příslušníků místních jednot československé požární ochrany dokonale zesměšněna a urážena [...]. Situace v našem okrese je dnes taková, že někteří naši pracovníci chtějí na podkladě tohoto filmu vrátit svazová vyznamenání [...]. V současné situaci, kdy se připravují volby do národních výborů, nám naši požárníci říkají – My kandidovat nebudeme, protože jsme zesměšněni jako nikdy předtím.¹¹⁵

Třebaže dobová filmová kritika přijala snímek s nadšením, širší společnost jej vnímala kontroverzněji. Nejvíce zesměšnění a poškození se přitom cítili nejen dobrovolní požárníci, ale jak vyplývá z dobových rozhlasových záznamů, také řada obyvatel venkova, kteří s požárníky neměli nic společného. V „boji za čest 600 tisíc dobrovolných požárníků“ vedení ČSPO dokonce předložilo stížnost jak prvnímú tajemníkovi ÚV KSČ Alexandru Dubčekovi, tak ministru kultury Karlu Hoffmannovi a řediteli Československého státního filmu Aleši Poledňákovi – s požadavkem, aby se Formanův film nesměl veřejně promítat.¹¹⁶

114 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Bohumilem Hruškou (*1952, ve službě od 1981) vedla Hana Bortlová, 27. 9. 2012.

115 Diskuse nad uměleckým dílem: debata o filmu Miloše Formana *Hoří, má panenko*. In: *Archiv ČRo, redakce České Budějovice, pořad „Cyklus D“*, vysílaný 8. prosince 2013. [online] [2014-05-31]. [Http://www.rozhlas.cz/cb/porady/_zprava/1161297](http://www.rozhlas.cz/cb/porady/_zprava/1161297).

116 Tamtéž. Tento požadavek požárníci v roce 1968 přirozeně neprosadili. Všechny Formanovy snímky ovšem zmizely z distribuce se začátkem tzv. normalizace.

Umístění filmu do hasičského prostředí (a je v tomto případě irelevantní, že se jedná o prostředí dobrovolného hasičského sboru, neboť širší veřejnost mezi dobrovolnými a profesionálními hasiči příliš nerozlišuje) mělo tvůrcům posloužit „jen“ jako vhodné pozadí, na kterém chtěli nabídnout „obraz života, jaký je“. Snímek v žádném případě neměl ambice hlouběji analyzovat tuto profesní skupinu. Pravdou však zůstává, že jako vedlejší produkt Formanův film dotvořil obraz hasičstva, který v československé společnosti v šedesátých letech převažoval a kterým byl obraz hasiče popíjícího, zahálujícího, nedůvtipného.

Já jsem často jezdil stopem a pamatuju si jako dneska, jel nějakej tatík s dcerou, asi v mých letech byla ta dcera, tak mě vzali a cože a odkud a študujete? Já povídám – Ano. – A co? – Hasičinu. Teď chvíli ticho. – Prosím? – Á povídám – No technika požární ochrany a bezpečnost průmyslu ten obor se jmenuje. A to jako co budete, až skončíte, to jako inženýr? Já povídám – No. – A to jako inženýr hasič? – Já povídám – Jo. – No to ní jako inženýr blbec.¹¹⁷

My jsme byli takový jako, já nevím, jako kominíci nebo jak bych to řek. Prostě na nějaký tý úrovni nějakýho řemeslníka.¹¹⁸

Někteří narátoři ve vyprávění implicitně potvrdili, že stereotypní představu požárníka jako konstantně přioopilého a nepřítliš bystrého chlapíka sami původně sdíleli.

Tak jsem si říkal, že to zkusím [práci požárníka]. A vůbec jsem nečekal [...] protože mi jako připadali ti hasiči takový, že to jsou lidé, se kterými si prostě nemůžu rozumět. Měl jsem takové předsudky k nim, že to jsou lidé hloupí [...], takový ti pijáci piva a lidé s velmi omezeným rozhledem. Ale zjistil jsem, že tam je spousta výborných lidí, že tam vždycky je někdo, s kým si můžu povídat a vyměňovat názory na filmy a na literaturu a všechno, což jsem neočekával.¹¹⁹

117 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Jiřím Horáčkem (*1949, ve službě v letech 1974–2009) vedla Hana Bortlová, 16. 8. 2011.

118 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Bohumilem Hruškou (*1952, ve službě od 1981) vedla Hana Bortlová, 27. 9. 2012.

119 ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovor s Albínem Novákem (*1951, ve službě od 1978) vedla Hana Bortlová, 26. 6. 2012.

Dříve než se v otázce společenské prestiže přeneseme do období transformace, zastavíme se krátce u opakovaně zmiňovaného alkoholu. Jaký problém ve výkonu profese alkohol skutečně představoval? Do jaké míry byla jeho konzumace penalizována a jak téma vnímali samotní hasiči?

Zákaz požívat alkohol na všech pracovištích požární ochrany platil od roku 1973. Patrně byl součástí plošnějšího opatření, kterým se vláda snažila řešit přetrvávající „problém alkoholismu a jiných toxikomanií na pracovištích“ (usnesení vlády ČSR č. 125/1973), s nímž se ostatně československá společnost potýkala už od padesátých let.¹²⁰ Rozšířená představa o požárnících jako notorických pijáčích se tak patrně zakládala na úvaze, že po dobu 24hodinové směny toho požárnici jistě „vypijí víc“ než lidé v jiných profesích za běžnou osmihodinovou pracovní dobu.

Zákaz požívání alkoholu měl formu pokynu náčelníka Hlavní správy požární ochrany a pojila se s ním i záповěď kouření; ten se však prozatím vztahoval jen na zasedací místnosti a jinak měl formu doporučení (náčelníci požárních útvarů se měli postarat, aby se „v maximální možné míře omezilo kouření na všech pracovištích“). Výjimka se udělovala jen při „mimořádných příležitostech“, které nejsou v pokynu blíže specifikovány, pouze je zmíněna „zvláštní okolnost jako například návštěva oficiální zahraniční delegace“. Konečně náčelníkův pokyn ukládal „rozvinout na pracovišti ve spolupráci s výborem ZO ROH a SSM protialkoholní výchovu a hnutí za omezení kouření“.¹²¹ Porušení zákazu mělo být hodnoceno jako porušení pracovní kázně a vyvozeny z něj patřičné důsledky (při opakovaném porušení rozvázání pracovního poměru).

O tom, jak v porovnání s předpisy vypadala praxe, archivní dokumenty nehovoří. Bez ohledu na to, zda se alkohol na požárních stanicích konzumoval běžně, příležitostně či vůbec ne, se nabízí otázka, jak se k problému požívání vztahovali či zpětně vztahují samotní narátoři. Někteří akcentují „ducha doby“ a téma zasazují do srovnávacího rámce „tehdy – dnes“.

120 Blíže k problému alkoholismu v době socialismu viz Jiří Knapík – Martin Franc a kol.: *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*, Praha, Academia 2011, s. 130–132.

121 ABS, f. HSPO MV ČSR, č. pr. 1658/87, bal. 1. Opatření k zamezení požívání alkoholu a omezení kouření na pracovišti HSPO MV ČSR. Prognóza vývoje požárnosti v ČSR do roku 1990 ze září 1972.